Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Engelhardt, Conrad.; af C. Engelhardt.
Titel | Title:	Udsigt over Museet for de nordiske Oldsagers Tilvækst i Aarene 1863-67
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjöbenhavn, 1868
Fysiske størrelse | Physical extent:	S. 81-166, 1 tav. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

PUBLIC DOMAIN

31.-116.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021439100

UDSIGT

OVER

MUSEET FOR DE NORDISKE OLDSAGERS

TILVÆKST I AARENE 1863-67.

AF

C. ENGELHARDT.

(Aarbøger for nord. Oldk. og Historie, 1868, andet Hefte).

KJÖBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1868.

31-116-8°

UDSIGT OVER MUSEET FOR DE NORDISKE OLDSAGERS TILVÆKST I AARENE 1863—67.

AF CONR. ENGELHARDT.

(Numrene i Klammer henvise til Samlingens Fortegnelser).

Der er oftere yttret Ønske om at faae en Fortsættelse af de Udsigter over Museets Forøgelse, som tidligere ere blevne meddelte i Oldskrift Selskabets Skrifter. Mange mindre betydelige Fund, som ikke egne sig til at gjøres til Gjenstand for særskilte Beskrivelser, kunne dog paa denne Maade blive kjendte i lettere Udkast med oplysende Afbildninger, samstemmende Fund, som ere eller ved Leilighed kunne blive nyttige for Forskningen, stilles sammen og saaledes snarere komme i det rette Lys. I »Antiqvariske Annaler«, 3 og 4 Bind findes den første Fortegnelse over Samlingens Vækst; den gaaer fra 1816 indtil 31 August 1827. I disse Aar var Forøgelsen 1730 Nr., som Stykke for Stykke ere beskrevne i den Orden, hvori de indkom. Nu vilde det være et særdeles vidtløftigt og dog neppe hensigtssvarende Arbeide at lade Museets omhyggeligt førte Fortegnelser trykke som det dengang skete uden at samle Stoffet under større Oversigter. I «Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed« findes dernæst »Efterretninger om nordiske Oldsager«, navnlig for Tidsrummet 1828—35, med Findestederne som Hovedafdelinger, altsaa efter Amter, Herreder, Sogne osv. Endelig indeholde Aarsberetningerne fra det kgl. nord. Oldskrift-Selskab Meddelelser for Aarene 1838—50, ordnede i to Afdelinger: *Hedenold*, som indbefatter Sten-, Bronce- og Jernalderen, *og den kristelige Tid*, som deles i ældre og yngre Middelalder og den nyere Tid. Og dermed hørte Meddelelserne om Samlingens jevnlige Forøgelse op.

Det vilde fordre større Plads, end Aarbøgerne kunne indrømme, paa engang at give en om end kortfattet Udsigt

for Tiden fra 1851 indtil nu, naar det skulde gjøres med nogen Nytte og ikke indskrænke sig til en enkelt af Kulturperioderne, der alle kunne gjøre Fordring paa vor Opmærksomhed. Der er derfor valgt et mindre Tidsrum, de fem sidste Aar, i hvilke Forøgelsen er indført i Fortegnelserne under henved 3000 Nr.; maaske bliver der ad Aare Leilighed til at give en Udsigt over Forøgelsen for Aarene 1851—1863.

Dette Tidsrum har, som det allerede kan sluttes af det anførte høie Tal, været særdeles vigtigt for den nationale Samling. Foruden den sædvanlige aarlige Tilgang, som ved sin jevne Tiltagen vidner om, at Sands for Oldsagernes Bevarelse mere og mere udbreder sig i alle Kredse, er der kommen mange usædvanlige Forøgelser. Blandt disse maa først anføres den afdøde Kong Frederik den syvendes Privatsamling, som blev skjænket Museet af Lensgrevinde Danner. Den bestod af en Mængde smukke og mærkelige Stensager, af flere meget lærerige samlede Fund af Broncesager og, for den ældre Jernalders Vedkommende, navnlig af et lille men godt Udvalg af de to store sønderjydske Mosefund fra *Thorsbjerg* og fra *Nydam*, saaledes at dog ogsaa nogle af disse mærkelige Minder fra det gammeldanske Land, som nu ikke længere er vort, have fundet Plads i den nationale Samling, hvor de ikke vel kunde undværes uden at savnes stærkt. Det vigtige Fund fra en Gravhøi ved *Søllested* paa Fyn [1]) og to sjeldne Vikingesværd [2]) vare Berigelser for den yngre Jernalder. Afdelingen for Middelalderens og den nyere Tids Vaaben blev ligesom nyskabt ved Tilvæksten fra den kongelige Privatsamling, og der kom kort sagt til næsten alle Museets forskjellige Afdelinger nyttige og vigtige Gjenstande i et Tal af henved 7000 Nr., som vare samlede i den korte Tid

---

[1]) Beskrevet med Afbildninger i Antiquarisk Tidsskrift 1861, Side 16; og i Illustreret Tidende III, 259, af I. I. A. Worsaae.

[2]) I. I. A. Worsaae, i Illustreret Tidende II, 291.

siden 1860 indtil Kongens Død i 1863, efterat en omtrent ligesaa stor Samling af danske Oldsager var gaaet tilgrunde ved Frederiksborg Slotsbrand den 17 December 1859.

Udbyttet af de planmæssige Undersøgelser, som efter Museets Foranstaltning ere blevne foretagne i to fynske Moser, *Kragehul* ved Flemløse og *Vimose* ved Odense, var ligeledes meget betydeligt. Det sidste Fund, som ved de i Aaret 1865 udførte Gravninger kan ansees for sluttet, afhjalp desuden et Savn, som var blevet følelig for Samlingen i Kjøbenhavn, navnlig efterat de to sønderjydske Mosefund vare fremkomne og indlemmede i den Flensborgske Samling, det nemlig, ikke at have et stort samlet Fund fra den ældre Jernalder, hvis Tid med nogen Sikkerhed kunde bestemmes, og om hvilket da mange mindre Fund kunde grupperes efter deres Tidsfølge. Slige større samlede Fund ere nyttige, netop fordi man tør antage, at hvad der er nedlagt samlet ogsaa maa være omtrent samtidig af Oprindelse eller da i det mindste have været i Brug omtrent til samme Tid. Ved Spørgsmaal om Tid og Anvendelse af enkeltvis fundne Oldsager faaer man ofte Veiledning netop af de større, indholdsrige Fund.

Som en tredie vigtig Tilvækst maae de Gjenstande nævnes, som efter Opløsningen af Skulptursamlingen i 1866 afgaves til Museet. Det var navnlig Tiden efter Reformationen, som derved fik en god Forøgelse af Drikkekar og Huskar, Kameer, udskaarne Elfenbenssager, en sjelden Samling af Uhre, flere Møbler og huslige Gjenstande.

Et vigtigt Skridt til lettere Overblik af Mindesmærkerne var Flytningen af Runestene og andre større Sten-Mindesmærker fra Rundetaarn og Trinitatis Kirkegaard. Ved den fortjente Oldforsker Ole Worms vistnok velmente Foranstaltning vare nemlig ved Aar 1652 en Del Runestene fra Landets forskjellige Egne sendte til Kjøbenhavn, hvor de bleve hensatte ved Trinitatis Kirke. Efter den store Ildebrand 1728 fik de en sørgelig og barbarisk Medfart, idet

flere af dem forsvandt og, som man formoder, bleve brugte blandt andet som Grundstene i en af de nærliggende Gader (Aabenraa). De fire tiloversblevne bleve lang Tid efter opstillede i Nicher paa Rundetaarns Gang, hvor de imidlertid ikke havde godt Lys. I 1866 bleve disse og de senere tilkomne endelig efter Etatsraad Worsaaes Foranstaltning flyttede ned i Oldsagsamlingen og smukt opstillede i Forsalen og et tilstødende Værelse, hvor de have saa godt et Lys, som det for Øieblikket kan skaffes. De ere nu let tilgængelige for Enhver, som har Interesse for disse sproglige Mindesmærker, og den bedre Plads, de nu have, vil vistnok bidrage sit til, at flere beskjæftige sig med deres Tydning, end det hidtil har været Tilfældet. Dertil ere de nu komne i nær Forbindelse med hvad der iøvrigt er levnet fra den Tid, til hvilken de høre, og til hvis Belysning de yde et saa væsenligt Bidrag, og staae ikke længere som et afbrudt og enkelt Led i Rækken af vore Kulturminder.

Ogsaa i Museets indre Liv have de fem sidste Aar været en bevæget Tid. Den 21de Mai 1865 døde dets velfortjente Bestyrer, Konferentsraad C. J. Thomsen, som havde seet dets første Barndom i Aarhundredets Begyndelse, da det endnu kunde rummes i nogle Skuffer i et Værelse bag Universitets-Bibliotheket paa Rundetaarn, som i 1832 havde flyttet det til fem Værelser paa Christiansborg Slot, og derfra i 1853 atter til dets nuværende Lokale i Prindsens Palais. Ved hans utrættelige og varme Omsorg for dets Forøgelse og Ordning var det blevet til en rig, harmonisk udviklet og for sin Tid vel ordnet Samling, og han vaagede vedholdende over dets Interesser til alle Sider. I sine sidste Leveaar modtog han paa Museets Vegne den Samling, som Kong Frederik den syvende havde tilveiebragt. De øvrige større Forøgelser, de fynske Mosers Udgravning, Skulpturs-samlingens Opløsning og Fordeling og Runestenenes Flytning falde derimod i den nuværende Bestyrers Tid.

Og i den falder ogsaa Samlingens nuværende Ordning og Opstilling, som ved Siden af andre Arbeider er skreden rask frem, og som nu (i Marts Maaned 1868) er gjennemført i sine Hovedtræk. Den bringer større Klarhed og bedre Oversigt over det rige Stof, gjør det lettere fremtidig strax at indordne nye Forøgelser og maa i alle Henseender betragtes som et betydeligt Fremskridt. Omordningen var nødvendig, ikke blot for at skaffe Plads til den store og usædvanlige Tilvækst, som Kong Frederik den syvendes Samling og de store Mosefund have givet, men ogsaa for at komme ind paa nye Veie, som Videnskabens Fremskridt gjorde det ønskeligt for Samlingen at betræde, da de gamle ikke længere syntes at strække til. Der var en Tid, da man gik ud paa at tilveiebringe store Rækker af ensartede Oldsager; samlede Fund bleve derfor adsplittede og hvert Stykke stillet sammen med lignende Gjenstande, som havdes iforveien. Og dog maa ogsaa Thomsen, skjønt han intetsteds har udtalt det og maaske er bleven ledet af sit vidunderlige Blik og Følelse af det rigtige snarere end af klare Grunde og Beviser, have bygget sin Fremstilling af de tre efter hinanden følgende og saa væsenlig forskjellige Kulturperioder netop paa de samlede Fund, som han vel havde i Hænde og indførte i Fortegnelserne, men som ikke bleve holdte sammen i Museet. Man vil vide, at et af de første, maaske det første Fund, som blev opstillet samlet, var det vigtige Indhold af Egekisten fra *Bolderslev* ved Aabenraa [1]), og at dette var i 1848. Suiterne eller Rækkerne tilfredsstillede imidlertid ikke længe efterat de først havde gjort deres Tjeneste og navnlig blandt andet oplyst om mange Gjenstandes Brug og udryddet urigtige Meninger som f. Eks. den, at Stenøxerne vare Tordenstene og Symboler o. s. v. Men nu ere vel alle enige om, at det væsenlig er de samlede Fund, som der skal bygges paa til Oplysning

[1]) Beskrevet i Nordisk Tidsskrift III, 283.

om Kultur, Sæder og Skikke, navnlig i de Tider, som ligge forud for ethvert endog nok saa svagt Spor af skreven Historie. Ved den nye Ordning har Opmærksomheden været henvendt paa at opfylde denne Fordring til et velordnet Arbeidsstof. Og den kunde fyldestgjøres uden i nogen væsenlig Grad at svække de større Rækker af ensartede Gjenstande, som ogsaa have deres Betydning; thi der var nok til begge Dele. Naar Gjenstandenes Tal engang bliver stort nok, og de fornødne Arbeider kunne blive udførte, vil heller ikke den Fordring til en velordnet Samling kunne afvises, at den maa byde Leilighed til Undersøgelser om mulige Forskjelligheder i Kulturudviklingen i Danmarks forskjellige Egne. Enkelte Eiendomligheder ere berørte i det Følgende, f. Eks. Egekistefundene, større Samlinger af Ravsmykker, Jordfæstelse og Ligbrand i den ældre Jernalder o. s. fr. I flere af Samlingens Afdelinger er en slig topografisk Ordning allerede nu gjennemført. Indenfor de større Rammer ere atter Affaldsdynger og saakaldte «Kystfund» udskilte fra Gravfundene og dermed nærmest beslægtede Gjenstande; i Broncealderen ere større Mark- og Mosefund opstillede for sig, Gravfundene for sig; Mellemjernalderen er skilt fra den ældre Jernalder, og til Veiledning for de Besøgende er der sat Overskrifter ved Indgangene og over mange af Skabene.

Ved Slutningen af 1867 vare Gjenstandene indførte i Museets Fortegnelser under 27614 Nr.; det virkelige Tal er imidlertid meget større, da mange enkelte Nr. indbefatte flere Stykker.

Museet er ordnet saaledes:

I^ste^ Hovedafdeling: den hedenske Tid med sine Underafdelinger:

a. Stenalder (Kjøkkenmøddinger og Kystfund, Værksteder (?), Mark- og Mosefund, Gravfund samt enkeltvis fundne Oldsager).

b. Broncealder (Gravfund ved Menneskeskeletter og ved Levninger af brændte Lig, Mark- og Mosefund).

c. Jernalder: Den ældre fra omtrent Midten af tredie Aarhundrede af vor Tidsregning til hen i femte Aarhundrede; Mellemjernalderen til heni ottende Aarhundrede; den yngste Jernalder til omtrent 1030, ved hvilken Tid Kristendommen kan antages at have været almindelig udbredt i Danmark. I de tre nysnævnte Tidsrum ere Gjenstande fra Grave, fra Marker og fra Moser samlede, ethvert Slags for sig og tillige i større topografiske Delinger: Sjæland, Fyn, Nørrejylland og Sønderjylland.

II^den^ Hovedafdeling, den kristelige Tid, som indbefatter:

a. Den ældre Middelalder eller Rundbuestilens Tid indtil omtrent ved Aar 1300; b. den yngre Middelalder eller Spidsbuestilens Tid indtil Reformationen 1536, med sine Delinger: Kirken og det borgerlige Liv; c. den nyere Tid indtil Enevælden 1660.

Det er vanskeligt at trække aldeles skarpe Grændser for en Samling, og denne standser heller ikke brat ved 1660, men bevarer ogsaa fra Tiden efter Enevælden enkelte Gjenstande, som f. Eks. Vaaben, der have tilhørt berømte Mænd, Almuesmykker, Møbler osv.; og det er et særeget Held, at vi, ved Siden af den oldnordiske Samling og som en Fortsættelse af den, paa Rosenborg Slot have en historisk Samling, der omfatter Enevældens Tid her i Landet og bevarer mange betydningsfulde Minder, som uden blivende Sted let kunde være gaaet tabt.

Stenalder.

En ny Kilde til Kundskab om Stenalderens Kultur ere Affaldsdynger eller Kjøkkenmøddinger, hvor tilhuggede Flintredskaber og forarbeidede Bensager træffes mellem betydelige Lag af Østersskaller og andre Levninger af Datidens Fødemidler, og de saakaldte «Kystfund», som

væsenlig indeholde blot tilhuggede men uslebne Flintredskaber af simple Former. Disse Slags Fund ere opdagede paa mangfoldige Steder i Danmark, navnlig ved Kattegatets Kyster, og deres Tal forøges stadigt.

I de sidst forløbne Aar er der saaledes opdaget:

1. En Affaldsdynge ved *Hanstedbro* ved den vestlige Ende af Nordstrand, en Vig af Horsens Fjord (20450—55, 21321—26). Fra den haves: en Del Skrabere, Flækker, Meisler, Brudstykker af Lerkar, Hjortetakker, marvkløvede Knogler af Kronhjort, Vildsvin og Fugle, samt Skaller af Østers og Blaamuslinger.

2. Paa den lille *Æskholm* ved Samsø er der formodenlig ogsaa en Affaldsdynge; af den ere optagne: en Flække, et tresidet Boreredskab, nogle raat tilhuggede Stykker, Fliser og Affald — alt af Flint — samt Skaller af Østers og Blaamuslinger (A 238). Stedet er endnu ikke nærmere eftersøgt.

3. Fra den bekjendte, nu næsten bortkjørte Dynge ved *Bilidt* nær Frederikssunds Færgegaard[1]) er indkommen en lille Efterslet (A 296—8): en saakaldet Planke, Flækker og raa Tilhugninger, af Flint—ildskørnede Stene, samt Østers- og Snegleskaller og en Dyreknogle.

4. «Kystfund» fra *Æskholmen* i Samsøs Østfjord (A 225—37). Over hele Øen, der er omtrent atten Tønder Land stor, fandtes spredte: Blokke, Flækker, Skrabere, smaa tresidede Øxer, Bor, Knuder og raat tilhuggede Stykker samt Fliser og Affald — alt af Flint —; maaske Levninger af et Værksted for Tilhugning af Flintredskaber. Enkelte af Sagerne ere ildskørnede.

5. Hvad der er opsamlet paa *Magleø* i Bodalsmosen ved Nidløsegaard, nord for Sorø (20704—33, 21979—90, 22362 og A 285—7), kan henføres til Flintblokke, som ere blevne benyttede til Afspaltning af Flækker, mange

---

[1]) Videnskabernes Selskabs Oversigter 1851.

Flækker (Knive), Skrabere, trekantede Kiler, meiseldannede Redskaber, «Knuder» samt enkelte Brudstykker af slebne Redskaber — alt af Flint. Disse Oldsager findes spredte over hele Øen og, efter den af Etatsr. Worsaae foretagne Undersøgelse, navnlig i smaa, tragtdannede Fordybninger med kulsort Jord, blandet med Levninger af Trækul og Aske samt Skaar af tykke Lerkar, i hvis Masse grovt Grus er indæltet. Hullerne ere aabenbart gamle Kogesteder, og ligesom Findestedet saaledes ikke er en sædvanlig Affaldsdynge, kan Fundet heller ikke siges at være et «Kystfund», skjønt Oldsagernes Form og Forarbeidning vise Samtidighed med begge disse Slags Fund. Det stemmer med Hensyn til de Omstændigheder, under hvilke det er fremkommet, en Del overens med Hesseløsamlingen (se Side 95) og bliver maaske nærmest at anse for et ældgammelt Værksted for Flintsager.

Som fælles Eiendomlighed for Flintsagerne fra begge disse Slags Fund, Affaldsdynger nemlig og Kystfund, kan det fremhæves, at de næsten udelukkende kun ere raat tilhugne og uden Spor af Slibning, at de ere smaa og vel som oftest bestemte til at sættes i Indfatninger og skæftes, og at Formerne, med Undtagelse af Flækkernes, ere væsenlig forskjellige fra de Stensagers, som Gravene indeholde. De have næsten udelukkende været benyttede som Egværktøi: Øxer, Knive, Meisler, Bor o. s. v. Skrabere træffes sjeldent i Kjøkkenmøddinger.

Den nye Side af Stenalderen, som viste sig i begge Slags Fund, hvilke navnlig fremkom i stor Mængde mellem Aarene 1850—60 dels ved Etatsr. Steenstrups og Worsaaes, dels ved Leirekomiteens Undersøgelser, er bleven opfattet fra to Synspunkter; flere have deri set Minder fra en ældre, raaere og mindre udviklet Tid af Stenalderen, en Modsætning til den Tid, som hvis mest fremtrædende Eiendomligheder vi have Jættestuerne og de deri fundne større og ofte slebne Redskaber. Andre betragte disse Fund som

hidrørende blot fra en anden Side af et for hele Stenalderen i sine væsenlige Træk fælles Kulturliv; det kan altsaa gjerne være de samme eller dog samtidige Mennesker, som have dannet Affaldsdyngerne, henkastet eller tabt Kystfundene og bygget Jættestuerne og Dysserne [1]). En væsenlig Forskjel foruden den mellem raat tilhugne og smukt slebne, mellem gjennemgaaende smaa og ofte forbausende store Flintsager, skulde den være, at Dyngedannerne kun havde eet Husdyr, nemlig Hunden, medens den yngre Stenalder, som Etatsr. Worsaae er tilbøielig til at troe, skulde have kjendt nogen Kvægavl. Om der end efter de baade i Nord og Syd, i Sverig og i Sveits, gjorte Fund [2]) synes at være Sandsynlighed for, at ogsaa vort Stenalders Folk mod Periodens Slutning og i Kulturens fuldeste Udvikling har kjendt andre og flere Husdyr end Hunden, have dog vore egne Undersøgelser ikke endnu bragt noget afgjørende Bevis for Kjendskab til Kvæghold eller Kornavl i den nordiske Stenalder.

Siden den om Stenalderens Tvedeling førte Meningsudveksling blev sluttet, ere ingen nye og afgjørende Kjendsgjerninger fremkomne. Derimod ere alle enige om, at der maa tillægges dette Kulturtidsrum en lang Varighed her i Danmark. Derom vidner blandt andet ogsaa den næsten utrolige Mængde Oldsager, som efter mange Tiders Ødelæggelser og en ikke ubetydelig Udførsel til fremmede Lande, navnlig til England, endnu ere tilbage i offenlige og private Samlinger; andre komme stadigen frem af Jordens Skjød,

---

[1]) Se den mellem Etatsr. Steenstrup og Worsaae førte Discussion om, hvorvidt Stenalderen efter disse Fund kan deles i et ældre og et yngre Tidsrum: Videnskabernes Selskabs Oversigter fra 1848—61; Worsaae, om Danmarks tidligste Bebyggelse, 1860; Steenstrup, Menneskeslægtens tidligste Optræden i Europa (Universitets Program) 1862.

[2]) Se herom Kellers Beretninger om Pælebygningerne i Sveits og Antiqvarisk tidskrift för Sverige I, 262 o. flg.

og der er ingen Aftagen kjendelig i den aarlige Mængde, men vel snarere det modsatte. Et saadant længere Tidsrum kan ikke have været uden Forandringer. Fredelige Paavirkninger, eller organisk Udvikling af det givne, eller maaske ogsaa Indvandringer maae sikkert have fundet Sted, og Forandringen vil være foregaaet i en af to Retninger, den maa have været til det bedre eller til det værre med Hensyn til Arbeidsdygtighed, Formsands og hvad andre Færdigheder man kan se af vore Stensager, at Folket har besiddet. Det er imidlertid vist, at Udvikling og Forandring ikke er ensbetydende med Fremskridt; det sees f. Eks. paa Jernalderens Minder. Og den Hjælp, vi for disse sidstes Vedkommende have i fremmede Oldsager, navnlig Mønter, til at bestemme enkelte Funds Alder og dernæst gjennem Ligheder og Uligheder paavise en gradvis Udvikling af Kulturen, savnes aldeles i Stenalderen, saa at vi her maae gaae en anden Vei for at se, hvad der muligen er det yngste.

Ligesom man paa nogle Steder i Sydeuropa ret klart kan paavise Broncealderens Slutning gjennem saadanne Fund, som vise eiendomlige Former fra Broncetiden, blandede med Egværktøi (som Sværdklinger og Knivsblade) af Jern[1]), synes der ogsaa her i Danmark at være Overgangsfund mellem Stenalderen og Broncealderen. Henhen tør regnes store Stenkister, der ere ligesom en Efterligning i en mindre Maalestok af Stentidens Jættestuer, og som indeholde ubrændte Menneskelig og Broncesager. Herhen høre saadanne Fund, hvor Broncesager findes i Forbindelse med Stenhamre af Former, som ogsaa ere opdagede i Jættestuer, og som altsaa gjøre det sandsynligt, at de ere omtrent samtidige med den store Mængde ofte udmærkede Øxer, Knive, Spyd, Benredskaber og hvad andet nævnes kan af

[1]) Hallstatt og flere nord-italienske Fund.

Jættestuernes sædvanlige Indhold, og at disse altsaa i det hele taget høre til Stenalderens Slutning hos os. De Fund, som her ere hentydede til, ere vel ikke ret mange, heller ikke alle lige tydelige, men dog altid nok til at bringe det til en høi Grad af Sandsynlighed, at Broncekulturen, hvad enten den nu skyldes Indvandringer eller ei, har truffen Stenalderen paa Høidepunktet af dens Udvikling. Ogsaa den Omstændighed synes at være et talende Vidnesbyrd herfor, at Stenalderen intetsteds, saavidt hidtil kjendes, findes saa stærkt udviklet som netop her i Norden. Vore Knive og store Meisler for Eksempel (jvfr. Side 102, 19—21) vække Forundring i Udlandet, hvis tilsvarende Stykker ere mindre og mindre vel forarbeidede. Formodenlig ligger Grunden deri, at Stenalderen hos os har varet noget længere end hos sydligere Folkeslag og faaet Tid til at naae en høiere Udvikling, større Arbeidsdygtighed og mere Herredømme over det vanskelige Arbeidsstof, som i Reglen skulde bruges, nemlig Flintstenen.

Naar Jættestuerne og Dysserne med deres Indhold af Vaaben og Egværktøi og andre Redskaber hos os høre til et Tidsrum nærmest henimod Broncetidens Begyndelse og vel ogsaa strække sig ind i denne og altsaa i nogle Tilfælde kunne være samtidige med den, — og naar de i Affaldsdynger og »Kystfund« opsamlede Flintstykker væsenlig maae have tjent til Egværktøi, men dog ere saa meget forskjellige i Former, Størrelser og Arbeidsmaade fra dem, der kjendes fra de førstnævnte Findesteder, synes det rimeligt at forklare disse Forskjelle ogsaa som Forskjelle i Tid. Men fordi man synes berettiget til at skjelne mellem et ældre og et yngre Tidsrum indenfor Stenalderen, hvis Varighed vi gjerne kunne sætte til eet eller flere tusind Aar, er det ikke sagt, at Overgangen mellem dem skulde være brat. Flere Grunde synes tværtimod at tale for en gradvis Overgang mellem hvad der for os stiller sig som det ældste

og som det yngste. Heller ikke er man kommen saa vidt, at man ved hver enkelt Oldsag kan sige, om den hører til en ældre eller yngre Afdeling af Stenalderen. Men det er allerede et vigtigt Skridt fremad, hvis Hovedtrækkene i Udviklingsgangen ere rigtigt paaviste saaledes, at der af det raaere og mindre udviklede er fremgaaet en Kultur, som har efterladt sig et saa storartet Minde som Jættestuerne. Endnu er meget gaadefuldt ved den Tid, som Kjøkkenmøddingerne og Kystfundene høre til, og til en tarvelig Belysning af den «ældre Stenalder« mangle endnu Gravsteder fra den Tid; saameget have imidlertid de ofte omtalte Affaldsdynger blandt andet bragt næsten til Vished, at Urbeboerne ikke vare Kannibaler.

Vi gaae nu over til et eget Slags Fund, Sporene som det synes af Værksteder for Tilslagning og Hugning, Slibning og øvrige Forarbeidelse af Flintsager. Jevnfør Side 88, Nr. 4 og 5.

6. Paa den store med Stene oversaaede Sandslette paa Øen *Anholt* mellem Sandklitterne og de græsgroede høie Bakker, bag hvilke Byen ligger, er der ved en Eftersøgning af Kand. V. Boye i 1866 og før og efter den Tid navnlig ved Pastor Carlsens Omhu opsamlet en stor Mængde Flintsager[1]) (7338—42, 11574—82, 12824—38, 13613, 21226—30, A 145—214, A 355—64). Da Findestederne oftere ere eftersøgte, kan Anholt Fundet give et Begreb om hvilken Mængde Gjenstande der paa flere Steder her i Landet ligge spredte paa Jordens Overflade, og nogle Talstørrelser ere derfor ikke uden Interesse. Det indeholder: 328 Blokke til Afspaltning, 570 Flækker, 366 Skrabere, 140 smaa trekantede Øxer, 50 Meisler og meiseldannede Redskaber, 105 raat tilhugne Øxer, 5 halvrunde Stykker med Eg, 24 raat tilhugne runde Stykker (»Knuder«),

[1]) Jevnfør ogsaa Antiqvarisk Tidsskrift 1849, 213.

48 tilhuggede Fliser og Flækker, 114 raat tilhuggede Stykker, som vanskelig lade sig beskrive, 3 tilhugne Øxer, 50 Brudstykker af slebne Øxer, 2 Brudstykker af bedre tilhugne Spydspidser, 2 Brudstykker af tilhugne Smalmeisler, 33 trekantede Pilspidser, 36 Brudstykker af lignende, og en ganske overordenlig Mængde sønderbrudte Flækker og andet Affald, fremkommet ved Tilhugning af Flintredskaber. Flere af Sagerne vare ildskørnede. Gjenstande af Graasten ere ikke fundne. Paa nogle Stykker seer man, at Feil i Hugningen eller i selve Arbeidsstoffet have afbrudt Arbeidet og saaledes vel bevirket, at Stykkerne bleve bortkastede som ubrugelige. Disse Ting findes pletvis spredte over Sandsletten og navnlig paa og ved smaa Jordhøie, dækkede med ildskørnede Rullestene, og som, efter Pastor Carlsens Undersøgelse, ikke ere opkastede af Menneskehaand. Hr. Pastor Carlsen fremhæver endvidere som eiendomligt, at hvert forskjelligt Slags Flintredskab har ligesom sin Plads. Saaledes samledes over to hundrede Skrabere og skraberdannede Redskaber af ham paa en kun 70 til 100 Kvadrat-Alen stor Plet tæt øst for Byen. Sammen med Skraberne fandtes en Mængde Affald af Flinttilhugning og enkelte ildskørnede Stene, men iøvrigt ingen andre Redskaber. Ildsteder har man ikke truffet, saalidt som Lerkar eller Levninger af Dyr, som tjente til Føde for Øens daværende Beboere. — Legationssecretair C. C. A. Gosch har gjort mig opmærksom paa, at det allerede for henved 200 Aar siden var bekjendt, at der var Rigdom af »trekantede Flintstykker« (Flækker) paa Anholt. Ole Borch har nemlig i 1676 meddelt følgende til det af Thomas Bartholin udgivne Tidsskrift: »Acta medica et philosophica Hafniensia«, vol IV, p. 177:

Trekantede Flintstykker fra Anholt.

Denne Ø hæver sig i Codans Bugt; lille og berygtet for mange Skibbrud, er den mærkelig derved, at der ved Eftersøgning paa dens Kyster findes en uendelig Mængde sorte,

hvide og brogede Flintstykker skjulte i Sandet, sex Fingerbreder lange, een Tomme brede, alle trekantede, ligesom spidsede ved Menneskehaand og som oftest saaledes tilskærpede, at de kunde have tjent til Israeliternes Omskærelse, som efter Josvas Paabud skulde foretages med Stenknive. I denne vor Jernalder tjene de til andet Brug; thi naar de med Hamren ere huggede i passende Stykker, meddele de hurtig Ild til Geværlaasen og tjene som Tønder til Krigernes Ildrør.

(Silices Anholdini triangulares. D. Olai Borrichii.

Insula haec porrigitur in sinu Codano, minuta illa quidem, et naufragiis multorum infamis, uno hic laudanda, quod si quis arenas littoris ejusdem scrutetur, infinitos reperiat silices nigros, albos, varios, in sabulo hinc inde sepultos, ad sex transversos digitos in longitudinem protensos, latos digitum unum, omnes triquetros ac si manu artificis fuissent acuminati, et lateribus plerumque in illam aciem excitatis, ut Josuæ servire potuerint cultris saxeis filiorum Israel circumcisionem imperanti. Nunc ferreo hoc seculo in alios vocantur usus: malleo enim in frusta convenentia divisi stlopetorum rotulis ignem prompte ministrant, et fomitis incendiarii loco fulmineis bellatorum tubis ancillantur.)

7. *Hesselø* i Kattegatet, fire Mile nord for Sjæland, er ligeledes rig paa Stensager, men de findes der under noget egne Forhold (20221—6, 20356—8, 21207—10, 22308—17 og A 439—475). Øen er omtrent hundrede Tønder Land stor. Efter Fyrinspekteur Groves og navnlig efter afdøde Marinelieutenant Mariboes Undersøgelser findes Sagerne paa temmelig høie og steile Skrænter paa Øens sydøstlige Pynt og ved Foden af Skrænten langs hele Øens Kyst. De ligge pletvis i Lag paa ni til atten Tommers Tykkelse og paa undertiden 80 Fods Længde under Græstørven, der kan være omtrent en Fod tyk. Fundet bestaaer navnlig af Flintsager: 15 Blokke til Afspaltning af Flækker; omtrent 130 Skrabere og Flækker dels til høire,

dels til venstre Haand; over 200 Fliser med tilhuggede Kanter; henved 100 store, næsten firsidede, uformelige Øxer eller Hamre, mellem henved 4 og 11¼ Tommer lange — paa mange af dem er der ved Slag og Hug omtrent paa Midten frembragt en Indknibning, der vel har tjent til at fæstne Skaftet (Dobbeltøxer) — 65 Bor og Meisler; 20 Kugler, der maaske som visse Mærker synes at tyde paa have været brugte til at støde og knuse med; flere halvmaanedannede Redskaber, det største 5½ Tommer langt og 4 Tommer bredt; flere smaa trekantede Øxer; en raat tilhuggen, hjertedannet Harpunspids, en tresidet Pilspids og en meget betydelig Mængde Affald fra Tilhugning af Flint; en beskadiget og gjennemboret Sandstensskive; 2 Slibestene (7 og 7⅓ Tommer lange); Brudstykker af flere omhyggeligt tilhugne Spydspidser af Flint, af slebne Flintøxer og af Graastenshamre, det ene med begyndt Hulboring; — samt mange Skaar af Lerkar, ofte prydede med indridsede Streger og med Huller, der ikke gaae helt gjennem Karrets Sider. Lieutenant Mariboe opsamlede 158 Skaar med Prydelser og mente, at de større Kar maatte oprindelig have været af mellem 15 og 18½ Tommers Tværmaal i Aabningen. Hist og her fandtes Knogler af Sælhunde; de vare tildels itubrudte, havde Mærker af skarpe Redskaber og vare svedne af Ild. Der opdagedes derimod ingen Østersskaller eller Levninger af andre spiste Dyr, end Sælhunde, som endnu talrigt samle sig paa et Stenrev nordvest for Øen; ligesom der heller ingen Bensager ere opdagede. Blandt de fundne Oldsager ere flere ildskørnede. Hist og her fandtes store Ildsteder, en fastliggende Rullesten nemlig med mindre Stene lagte omkring den, eller en lille Brolægning til at henstille Karrene paa. Omkring slige Ildsteder, af hvilke det største var sex Alen i Kvadrat, fandtes mange smaa ildskørnede Stene, deriblandt ogsaa Brudstykker af slebne Kiler, og gjerne ogsaa Potteskaar i Mængde; ligesom ogsaa Jorden var blandet med Kulstøv og Kulstumper. Flintfliser og andet Affald fandt

Lieutenant Mariboe paa mange Steder i Dynger og navnlig om en eller anden stor Sten.

8. Paa *Helnæs*, en Halvø ved Assens af omtrent samme Størrelse som Anholt, har Skolelærer Runge i flere Aar samlet hvad der paa dette begrændsede Omraade kom frem paa Overfladen, naar Markerne vare pløiede, og navnlig paa en Mark, som syd for Møllen høiner sig omtrent 24 til 30 Fod over Havet, mod hvilken den har en steil Skrænt (21910—42, A 490—543): Flækker, Skrabere og Øxer, Meisler, Bor, halvmaanedannede Stykker og en Mængde forskjellige andre Redskaber.

9. Ved *Valløby* (Kjøge) er der paa Præstegaardens Mark ved Pramaaen opsamlet en Mængde trekantede smaa Øxer, skedannede Skrabere, Flækker, saakaldte »Knuder« samt Brudstykker af slebne Øxer, — alt af Flint (20436—49, 20679—703). Marken er omtrent fire Tønder Land stor.

10. Et andet Værksted for Tilhugning af Flintsager er truffet paa Marker ved *Vester Egesborg* ved Nestved (21348, 22321, A 82—88, A 130—4)[1]. Dyrelevninger og Lerkar ere ikke fundne, men vel enkelte raat tilhuggede Flintstykker (Meisler), nogle Flintflækker og en lille Øxe, huggen af et slebet Redskab. Fortrinsvis synes det dog at have været Skrabere, som ere blevne tilhugne der. Af dem er der opsamlet over 250 Stykker og tillige flere Blokke til at spalte dem af. De laae i et fra den omgivende Jordmasse forskjelligt Slags Jord i Pletter paa et Par Alen i Firkant. Gjenstandene ere givne til Samlingen af Gaardfæster Peder Jørgensen i Vester Egesborg.

11. En Mængde Brudstykker af slebne og uslebne Flintredskaber samt Kugler af Flint ere opsamlede paa *Rengegaards* Mark i Stevns (20761—64.); og flere lignende Findesteder kjendes, men de have endnu ikke givet et saa betydeligt Udbytte som ovennævnte.

---

[1]) Se herom i disse Aarbøger I, 305.

Det fælles ved alle disse Fund er den store Mængde Flintsager, som ligge spredte over et begrændset, ikke ret stort Omraade og ikkun dækkede af Græstørven eller Flyvesandet. Paa Hesseløen og paa den Side 88,[5] nævnte Magleø omtrent midt paa Sjæland træffes ogsaa andre Spor af Menneskelivet, nemlig Kogesteder. De franske Fund, som nærmest kunne sammenstilles med vore fra Anholt, Helnæs o. a. ansees for Levninger fra Flintsagers Tilhugning paa vedkommende Steder, og vore Fund blive vel ogsaa nærmest at betragte som saadanne Levninger, omendskjønt de mange færdige og brugelige Gjenstande — to Hundrede Skrabere f. Eks. paa een Plet! — kunne vække nogen Tvivl om, hvorvidt hele Sandheden er truffen, naar man betegner dem som Værksteder. Det er imidlertid værdt at lægge Mærke til, at det kun ere saadanne simplere Redskaber som navnlig Flækker og Skrabere, der findes i større Mængde. Slebne Øxer og Knive ere næsten altid kun tilstede i Brudstykker, altsaa mislykkede og ubrugelige eller sønderbrudte. Det er vanskeligt at sige, til hvad Tid disse Fund høre. Paa Steder, hvor Betingelserne for et godt Værksted vare forhaanden, have Slægter maaske i en lang Række af Aar afløst hinanden, og der er intet Bevis, end ikke nogen Sandsynlighed for, at alt det, der henligger paa slige Steder, skulde være ganske samtidigt. Derimod ligge alle disse Fund afgjort indenfor Stenalderen, og en Del af deres Indhold taler ogsaa for en senere, yngre Tid af denne Kulturperiode.

Blandt mærkeligere Gravfund fra de fem sidste forløbne Aar nævne vi følgende:

12. En Langdysse med Jættestue ved *Hammer* i Præstø Amt (21107—40).[1])

---

[1]) Beskrivelse af V. Boye i Annaler for nord. Oldkyndighed og Hist. 1862, 323.

13. Paa en Langdysse paa *Tømmerup* Mark ved Grønnesøgaard nær Frederiksværk fandtes to Stenkamre, der husede flere Menneskeskeletter i en med Stene stærkt blandet Jordfyld. Dyssen var 53 Fod lang fra Øst til Vest og af omtrent 25 Fods Middelbrede fra Nord til Syd, (se vedstaaende Grundplan, Fig. 1, som er optagen af Arkitekturmaler J. Kornerup.) I det ene af Kamrene fandtes: en Flintøxe,

Fig. 1.

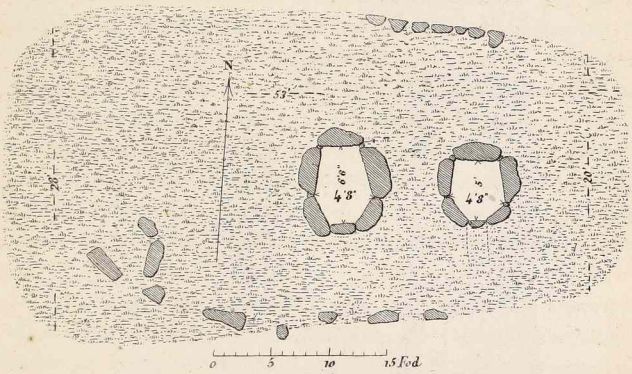

en Hulmeisel af Flint, to Øxhamre af Graasten, tre Flint Spydspidser og Brudstykker af lignende, en lille Ravperle og et Lerkar. Det andet noget mindre Kammer, som blev undersøgt af Etatsr. Steenstrup og Worsaae, indeholdt: en sleben Flintøxe, en Spydspids af Flint, nogle Ravperler og Brudstykker af gjennemborede Hundetænder samt af Lerkar. (22081—95.)

14. »Stendysse eller ovalt Stenkammer med Indgang» — paa *Helnæs* Mark ved Assens (A 97—101.) Langs Sidestenene indeni Kamret og ved svage Spor af Menneskeben optoges følgende Oldsager: Fire Øxer, en Smalmeisel, fire Flækker, — af Flint — samt et ubestemmeligt Stykke af

en finkornet rød Sten (se Fig. 2) $3\frac{1}{2}$ Tr. langt, $1\frac{5}{12}$ til $1\frac{8}{12}$ Tr. bredt og med fire Huller. Dette Stykke er ikke eneste i sit Slags. Museet havde alt iforveien to noget lignende, men af Ben og med kun to Huller; det ene afbildet i Worsaaes Nordiske Oldsager Fig. 85; de ere fundne i Stenkister paa fem til sex Fods Længde og femten til atten Tommers Brede i en Gravhøi paa Langeland.[1]) I enhver af Kisterne vare to Skeletter, ved hvilke forøvrigt Intet fandtes. Senere er et lignende Stykke af rød finkornet

Fig. 2. $\frac{1}{2}$.

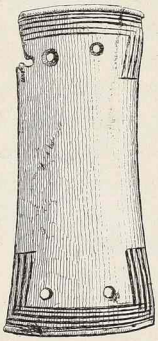

Fig. 3. $\frac{1}{2}$.

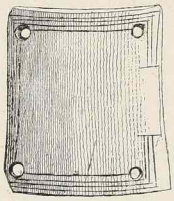

Sten fundet sammen med nogle Stensager og Ravperler ved Gaarden Stensbjerg ved Sønder Hoptrup, syd for Haderslev. (Fig. 3). Det er 2 Tr. langt, $1\frac{1}{2}$ Tomme bredt og har fire Huller, et i hvert Hjørne.

15. I en stor Jættestue paa *Bygholms* Nørremark ved Horsens (A 411—15) fandtes ved Levninger af flere Menneskelig en smukt tilhuggen Flintdolk, fem Spydspidser af Flint mellem $5\frac{1}{2}$ og $12\frac{5}{6}$ Tr. lange og en Flintflække, tilhuggen som Skraber langs den ene Kant. I Høiens østlige

[1]) Annaler for nord. Oldk. og Hist. 1840, 166.

Side stode Urner, der indeholdt brændte Ben samt Knive og Niptænger af Bronce. (B 151—3.).

16. To til tre Alen under Toppen af »Ventehøi» — paa *Heinstrupgaards* Mark ved Roskilde — men flere Alen over det oprindelige Jordsmon var en Kiste af omtrent sex Fods Længde sat i Retning V—Ø af utilhugne Stene, hvis Mellemrum vare udfyldte med Fliser; den var dækket med middelstore Sten Overliggere, og dens Bund var strøet med Sand. I den laa et Menneskelig med Hovedet mod Vest; ved Skuldrene stode to raat arbeidede Lerkar, det ene af Bægerform med Indknibning tæt under Mundingen og af 5½ Tr's Høide; ved höire Haand laa en Flintdolk. Desuden optoges af Kistens Indre tre Flintdolke, den ene med firsidet Haandtag. Kisteformen, som minder om de Side 107—9 under Nr. 32 til 37 anførte Gravsteder fra Broncealderen, Kistens ringe Størrelse i Modsætning til Jættestuernes, dens Plads oppe i Høien og de deri indeholdte Oldsager, alt dette synes at tale for, at den hörer til Stenalderens Slutning. (A 328.)

17. Et andet Gravsted, der vel ogsaa tør regnes til den Tids Slutning, er truffet i en Höi ved *Nyböllegaard* i Smørum Sogn ved Kjøbenhavn (20995.) Det var en Kiste, sat af temmelig flade Stene, otte Fod lang. I den laa et Menneskeskelet og ved dettes høire Skulder en temmelig flad Øxhammer af Sten.

18. Et hidtil i sit Slags enestaaende Fund fremkom ved en af Kammerraad Jørgensen for Kong Frederik den syvende foretagen Undersögelse i en Höi paa *Rammediget* i Nærheden af Lemvig (27268), hvor der mellem Levninger af et brændt Lig fandtes nogle Flintsager, nemlig fire Pilspidser, en Flise med tilhuggede Sider og en Spydspids, hvilke Gjenstande ere stærkt brændte.[1])

---

[1]) Omtalt i Antikv. Tidsskrift for 1861, Side 11.

En meget betydelig Mængde Stensager ere fundne og findes endnu stadigen enkeltvis i Moser og paa Marker som Vidner om, at Folket har færdedes vidt og bredt over hele Landet. De fleste af vore største og mest udviklede Stenoldsager, Øxer, Dolke, Knive, Spyd osv., ere trufne saaledes enkeltvis og under Omstændigheder, som gjøre det indlysende, at de maa være tilfældigen tabte eller nedlagte, men derimod ikke oprindelig have hørt med til Indholdet af Gravsteder, hvorfra de da senere ved Jordarbeider og Jevning af Høie skulde være blevne spredte over Markerne. Mange af disse Pragtstykker vidne endvidere om den store Fuldkommenhed, som Stenalderen med sine smaa Midler har naaet til her i Norden, hvor den uden Tvivl har faaet bedre Tid til at udvikle sig, end i andre europæiske Lande; de staae ligesom et Slags Forbilleder for den senere ligeledes kraftige og ligeledes noget eiendomlige Udvikling i Vikingetiden, hvor Vaaben, Ridetøi og Runestene have et vist storartet og særeget Præg, ligesom det er Tilfældet med Stenalderens Minder fra dennes Slutning, med Jættestuerne nemlig og de større veltilhuggede og velslebne Oldsager. Blandt saadanne Pragtstykker fremhæve vi:

19. En Hulmeisel af Flint, sleben paa alle fire Sider og ikke mindre end $16\frac{1}{4}$ Tr. lang. (A 374.) Den skal være fra Egnen ved *Vordingborg*.

20. En Graastens Kniv eller Meisel med Haandtag, Form som Worsaaes Nord. Olds. Fig. 27; den er 10 Tr. lang og er funden i Jorden i *Gjerum* Sogn ved Frederikshavn (21257.)

21. En usædvanlig stor Fuglepil af Ben, $11\frac{1}{4}$ Tommer lang, med fire store Modhager i den ene Side, er fra en Mose i Nærheden af *Frederikssund* (A 378.), og en lignende Pil, men kun omtr. 6 Tommer lang, af Form som »Nord. Olds.« Fig. 75 skal være fra Egnen ved *Frederiksborg* (A. 119.)

Af større samlede Mosefund omtales følgende:

22. I en Dybde af fire til sex Fod i *Hæbelstrup* Mose i Hallund Sogn ved Aalborg (22203) fandtes elleve halvrunde Flintredskaber samlede, mellem $5\frac{1}{2}$ og 8 Tommer lange, Former omtrent som »Nord. Olds.« Fig. 58. De ere alle forsynede med Saugtænder, alle med en eneste Undtagelse fuldstændige og alle uden tydelige Spor af Slid eller Brug. Fundet blev overladt Samlingen af det historiske Selskab i Aalborg.

23. I en lille Tørvmose i Storskoven ved *Donse* (Hørsholm) opgravedes i en Dybde af to til tre Fod og ved Siden af en stor Egestub syv Øxeblade af Flint dels blot tilhuggede dels slebne, mellem $4\frac{1}{2}$ og 10 Tommer lange. (A 477—481).

24. Et andet samlet Fund af 13 Flintredskaber er fra en Mose ved *Sandbjerg* ligeledes i Nærheden af Hørsholm (A 482—9). Det bestaaer af: en ualmindelig stor Raspe eller Spydspids med Saugtænder ($12\frac{1}{2}$ Tr. lang), to smaa Meisler, den ene sleben, den anden kun tilhuggen — og ti smaa Øxeblade. Begge disse Fund ere Gaver fra afdøde Konferentsraad Forchhammer.

Undertiden træffer man ogsaa Stenoldsager i Jordhøie, men udenfor mulige Gravsteder i disse, som det f. Eks. var Tilfældet i

25. en Høi ved *Freilev* nær Aalborg (20747—49.), hvor man fandt et Stentrug, i hvis Hulning der laae en Spydspids af Flint, Halvdelen af en sleben Flintøxe og nogle Ravperler. Truget, som blev slaaet itu til Brostene, skal have været omtrent fire Fod langt og, paa henved tre Fods Længde og i en Dybde af en ni Tommer, have været udhulet i en glat aflang Runding. Et lignende Stentrug eller rettere Halvdelen af et saadant, en stor Graasten nemlig af 19 Trs. Længde med en Hulhed af $8\frac{1}{2}$ Trs. Dybde, 16 Trs. Længde og 11 Trs. Brede, er fundet paa *Omø* (22329).

Endvidere skulde man nævne nogle mærkelige, samlede Fund af Ravsmykker. De fleste større Samlinger af Ravsager fra Oldtiden ere hidtil komne fra Jylland, hvis Kyster vel have været rige paa Rav. Den største, som Museet har, er saaledes fra en Mose ved Læsten nær Randers og indeholder 4000 Perler og Smykker.

26. Fra Gaardmand *Aggers* Mose ved Kjær, Tørring Sogn, Ringkjøbing Amt, erholdtes henved 1800 Stykker Perler og Hængesmykker af Rav (A 43—50). De laae i et Lerkar, som stod ti Fod dybt i Mosen.

Fig. 4. $\frac{2}{3}$.

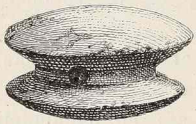

Fig. 5. $\frac{2}{3}$.

Fig. 6. $\frac{1}{2}$.

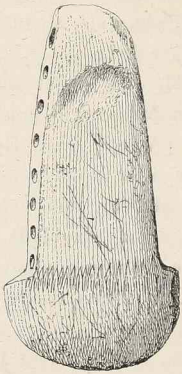

27. En anden Samling paa henved 200 Stykker er ligeledes vistnok forsætlig nedlagt i Jorden og ikke tabt eller tilfældig kommen deri. (Jevnfør under Nr. 25 det fra en Høi ved Freilev nær Aalborg nævnte Fund). Disse Ravsmykker nemlig, der ere tilskaarne som Cylindre eller af uregelmæssige, naturlige Former, dog i enkelte Tilfælde noget tildannede af Menneskehaand og alle gjennemborede, laae tre Fod dybt i Jorden i et kuglerundt Hul, dannet af flere Smaastene og dækket af en større Sten. Findestedet er paa *Vesterbygaards Brakmark* bag Ravnebjerg Banke (ved

Kallundborg) og tæt ved et Mosehul. (A 392—99). Blandt Smykkerne fremhæves tre med indborede Huller langs Kanterne, et af Form som de i Broncealderen forekommende flade Dobbeltknapper (Fig. 4) og et, som Fig. 5 viser.

28. Henved 200 hele Ravperler og en Mængde Brudstykker af lignende, af runde eller langagtige Former, opdagedes ved at pløie Resterne af en Kæmpehøi paa *Stagstrup* Mark ved Thisted (A 76—77). Nogle Aar tidligere var der i samme Høi fundet en Stensætning, i hvilken et Broncesværd var henlagt. Det er vel tvivlsomt, om Ravperlerne høre til Stenalderen eller til Broncealderen.

29. Et ualmindeligt Hængesmykke af Rav af vedstaaende Form (Fig. 6) 4¼ Tr. langt, optoges i otte Fods Dybde af en Mose paa *Samsø* (A 102.) Det er gjennemboret for oven, og langs Siderne ere Huller indborede i omtrent ¼ Tommes Dybde; den ene af Bredsiderne er prydet med indridsede Streger.

Broncealder.

Vi omtale først nogle Gravsteder med Indhold, som kunne henføres til et ældre Tidsrum af denne Kulturperiode.[1])

30. En Jættestue i »*Brønhøi*« ved *Enslev* i Nærheden af Grenaa, som er bleven benyttet til Jordfæstelse ind i Broncealderen (B 3).[2]) Stenkamret var sat af tretten utilhugne Sidestene med tre svære Overliggere, som indesluttede et Rum af 14 Fods Længde og 5 til 8 Fods Brede, men kun 3 Fod høit. Øverst i dette usædvanlig lave

---

[1]) Om dens Gravsteder og om dens Deling i et ældre og et yngre Tidsrum henvises til J. J. A. Worsaaes Skrift »Om en ny Deling af Steen- og Broncealderen« i Videnskabernes Selskabs Oversigt for 1859.

[2]) Undersøgt og beskreven af J. Jensen, se Aarbøger for nord. Oldk. og Historie, 1866, Side 207.

Kammer laae ved et Menneskelig en Broncenaal og en lille Perle af Guldtraad, men dybere nede henved tredive Menneskeskeletter med Sten- og Benredskaber og andet for Stenalderen sædvanligt Gravgods. Gravstedet hører altsaa oprindelig til den sidstnævnte Tid, men er ogsaa blevet benyttet til et ubrændt Lig fra den paafølgende Kulturperiode.

31. Et omtrent jevnaldrende Fund, vistnok ligeledes fra en tidlig Tid af den nordiske Broncealder, er fra en stor Gravhøi ved *Anslet*, Fjelstrup Sogn mellem Christiansfelt og Haderslev. (B 58—60) I den stensatte, omtrent tre Fod brede Gang til et Jættestue eller et stensat Kammer var der tæt udenfor Indgangen en Udvidelse paa tværs af Gangen, i hvilken et Menneskelig laa og ved det: en Spiralfingerring af dobbelt Guldtraad i sex Omgange; — Brudstykker af et Broncesværd, hvis Fæste er støbt over en Lerkjerne, og som saavidt det kan sees af de bevarede Levninger har havt Form som det i Atlas for nord. Oldk. III, 17 afbildede; — samt en Øxhammer af Sten, 5 Tr. lang (se Fig. 8). Gangens Sidestene vare tre til fire Fod høie. Selve Kamret, hvis Grundplan vedstaaende løse Skitse i Fig. 7 viser, var omtrent firsidet, fem Fod i Kvadrat og sat af sex omtrent 3 Alen høie Stene med Spidserne nedad og i lidt indadheldende Stilling samt med jevnere Sider mod det Indre; Overliggere omtales ikke. I Kamret laae to Menneskeskeletter, men ved dem fandtes aldeles Intet.

Fig. 7.

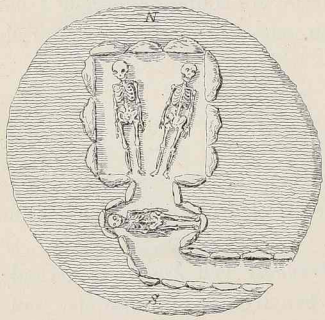

Fig. 8. $\frac{1}{3}$.

Vi gaae dernæst over til Grave, hvor det nedlagte bestemt viser hen til Broncealderen, og som paa Grund af deres mere og mindre regelmæssige dannede Stenkister af omtrent Mandslængde, der ligesom minde noget om Stenkamre fra den foregaaende Kulturperiode, og fordi Jordfæstelse er anvendt i Modsætning til den senere brugelige Ligbrand antages for at høre til den ældre Broncealder.

32. »Huelhyv« i *Aasted Sogn* ved Skive (B 130–3). Man traf i dens sydøstlige Side en stensat Gravkiste i lige Linie med det omgivende Jordsmon, tæt ved Udkanten, knap fire Fod inde i Høien, og mærkeligt nok noget krum, saa at den følger Høiens Runding. Den var sat af tre Sidestene mod Vest, fire mod Øst, een Sten ved hver Ende og fem Overliggere eller Dækstene, alle med den glattere Side indad mod Graven. Længden fra Nord til Syd var 8 Fod, Breden ved den nordlige Ende $1\frac{1}{2}$ Fod og ved den sydlige 2 Fod, Høiden $1\frac{3}{4}$ Fod. Dens Bund var lagt med blaalige, skiferagtige Fliser af et Slags, som endnu træffes i Bakkerne ved Stranden paa den nordre og søndre Side af Fur — paa $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Tommes Tykkelse; den største var tre Kvadratfod stor. I Kisten var et syv til otte Tommer tykt Lag Muld, hvori fandtes Spor af næsten opløste Ben, der saae ud til at være kløvede paalangs (jevnfør Fundet Nr. 38 fra Hørbygaard, Side 109), et Broncesværd omtrent som Atlas for nord. Oldk. B III Fig. 17, nemlig med Ringe om Grebspidsen; en Bronzekniv med krumt Blad; Brudstykker af en Br. Niptang; Brudstykker af en Fibula som Nord. Olds. Fig. 228 samt en oval Armring, dannet af en firsidet Guldstang. Udenom hele Kisten fandtes gult, fedt Ler med indblandede smaa Stene. Fundet indsendtes med omhyggelige Oplysninger fra Skolelærer Strandgaard i Selde ved Skive.

33. Omtrent midt i en Høi ved *Hovstrup* (Henne Sogn nær Varde) stødte man paa et af store Stene dannet, regelmæssigt Gravkammer, 6 Fod langt i Retning Øst til Vest og $2\frac{1}{2}$ Fod bredt, og deri »Spor« af Ben, formodenlig

ubrændte, da brændte Ben holde sig bedre og ere lettere kjendelige som saadanne. Paa Bunden, som var belagt med Smaastene, laa i det sydvestlige Hjørne Brudstykker af et Sværd eller en Dolk af Bronce, som syntes at have været nedlagt i en Træskede (22134.)

34. Høi ved *Sømølle* i Seierslev Sogn paa Mors (B 12—14.) Den indeholdt en af Cement-[1]) og Kampesten dannet Kiste paa 4½ Fods Længde og 1 Fods Brede, med Kampestens Overliggere. I Jordfylden laae nogle Levninger af Menneskeben — som det formodes ubrændte — en itubrudt Broncedolk med flad Grebtunge og en Dobbeltknap af Bronce med en fordybet Stjerneprydelse. »Ved« det ene Hjørne af Kisten stod et Lerkar og derved laa et Brudstykke af en Flint Spydspids.

35. I »*Tyrhøi*« ved *Bjergby* paa Mors (B 7—9) var en Gravkiste, sex Fod lang og to Fod bred, sat af mindre Kampesten, brolagt med Haandstene og dækket med smaa, flade Cementstene[1]). Levninger af Lig omtales ikke; følgende Oldsager optoges: et ufuldstændigt Broncesværd, hvis Fæste er støbt over en Kjærne af brændt Ler, og hvis Form er som Atlas for nordisk Oldkyndighed B III, 17[2]) — en dobbelt Spiralfingerring af Guldtraad og en itubrudt Br. Haarnaal med rund og flad Knap.

36. Ved en Gravning i »*Havrhøi*« ved *Fredsø* paa Mors traf Kjøbmand Schade i den sydlige Side af Høien paa en stensat Grav med Overliggere, 6 Fod 11 Tr. lang, mellem 16½ og 30 Tommer bred; dens Bund var lagt med Smaasten. Paa Bunden af Kisten og omtrent midt i den laae: et Sværd, nedlagt som det synes i Skeden, en Krog til et Sværdbælte, 2 smaa »tutuli«, en lille Meisel

---

[1]) Paa Øens Nordkyst findes endnu mange Cementstene.

[2]) Det Slags Fæster synes at tilhøre en tidlig Tid af Broncealderen. Det er blandt andet ogsaa paa et af de i Egekister fundne Sværd.

med Skaftrør, en lang Klemme af usædvanlig Form og en krum Kniv; alt af Bronce, — men ingen Levninger af Lig. (Formodenlig altsaa et Slags Kenotaf) (21020 - 26).

37. Brudstykker af en Sværdklinge af Bronce samt en Broncecelt eller lille Øxe, der synes at have havt Øsken, ere optagne paa Bunden af et Gravkammer af 6 Fods Længde (Øst til Vest) og 5 Fods Brede (Nord til Syd) i en Høi ved *Svingelbjerg* By ved Hobro. Paa Kamrets Bund laae desuden nogle Menneskeben. To Rækker reiste Stene dannede Indgangen til Kamret i Høiens sydøstlige Side. (20932—3). Jættestue?

Undertiden har Graven været anlagt i en stor Stendynge og som det synes været dækket af Træplanker, som i følgende to Tilfælde.

38. Paa en Høideryg »*Kulbjerg*« paa *Hørbygaards* Mark ved Holbæk (21331—2) fandtes ved en af Etatsr. Worsaae foretagen Undersøgelse indeni en Jordhøi en anselig Stendynge, i hvilken og paa hvis Bund der var et otte til ti Tommer tykt Lag Kul og Aske blandet med adskillige som det synes spaltede Dyreknogler. (Jvfr. det tidligere under Nr. 32 nævnte Fund fra Aasted.) Derover opdagedes ved opløste Dele af ubrændte (?) Menneskeben en itubrudt, ti Tommer lang Broncedolk. Liget synes at have været dækket af en Træplanke og over denne var et Lag Tang tæt sammenpakket. Høien bestod i de øverste Lag af tæt stampet Ler og var otte Fod høi.

39. Fra en Høi i *Jægersborg Hegn* ved Kjøbenhavn, udgravet af Kong Frederik den syvende i August 1863. (25761—78). Den var 300 Fod i Omkreds og 12 Fod høi; omtrent 10 Fod inde i den fandtes en Kreds af mindre Stene. Ind imod Midten var der en Hob Stene af henved tyve Fods Tværmaal og tre Fods Høide, i hvis Midte Graven var indrettet: et langagtigt, firkantet Rum, ti Fod langt, tre Fod bredt og neppe en Fod høit, med Vægge simpelthen dannede af uregelmæssige Stene, ingen større, end

at en Mand kunde magte den, og formodenlig oprindeligt dækket af Træplanker, da der ikke fandtes Overliggerstene. Overalt ved Siderne og paa Bunden, som var dækket af ganske smaa Rulle- eller Strandstene, saaes Spor af forkullet Træ. Omtrent midt i Graven laae paa et Tværmaal af henved fjorten Tommer Levninger af en tynd, bladagtig Guldbelægning med indpressede Prydelser af vedstaaende Form (Fig. 9) til et tyndt Bronceskjold,[1]) som var lagt

Fig. 9. $\frac{1}{4}$.

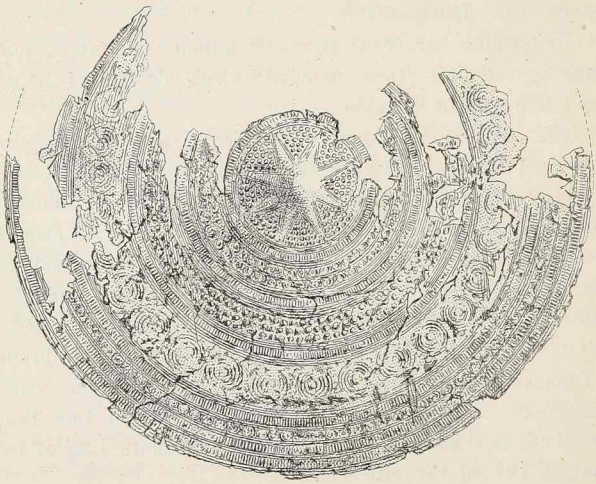

over et stærkt irret Broncesværd, en Broncekrog til Sværdremmen, af hvilken det anførte »tykke Læder« formodenlig ere Levninger, samt fire smaa Broncestykker af Former som Nord. Olds. 207 men meget mindre; de ere vel altsaa Beslagstykker til Sværdremmen. Over og under Vaabnene

[1]) Smaastykker af en lignende Belægning af Guldblik paa et Bronceskjold ere fundne i Kogehøi i Egnen ved Løgstør (22079—80) sammen med Brudstykker af en Bronceklinge.

vare tykke Stykker Egetræ henlagte, formodenlig for at beskytte dem. Længere mod Øst i Graven opdagedes en Paalstav af Bronce med Levninger af Træskaftet; noget derfra en Bronce Meisel og atter noget fra den en stærkt irret Br. Naal. Alle disse Gjenstande vare ligeledes indesluttede eller omgivne af Træstykker. I Gravens vestlige Ende stod et Lerkar, fyldt med Sand. Levninger af Lig synes ikke at være trufne; muligen er Høien med sit oprindelige Indhold lagt til Minde om En, der døde fjernt fra Hjemmet eller paa Havet. (Kenotaf). Det skal endvidere anføres, at der i Høiens øverste Lag fandtes to smaa Stensætninger med brændte Menneskeben og i den ene desuden en lille Broncekniv med ombøiet Grebtunge. I samme Høi fandtes en Egetræs Lysestage bestaaende af et firsidet fladt Understykke af $4\frac{1}{2}$ Tommers Tværmaal og en Lysepibe af 3 Trs. Høide.

Ubrændte Menneskelig fra denne Tid findes ogsaa henlagte i store og svære undertiden endog dobbelte Egetræskister, dannede af tilhugne, spaltede og udhulede Stammer; Halvdelen af en saadan er fremstillet i »Nord. Olds.« 293. De ere trufne i fjorten Jordhøie i Nørre- og Sønderjylland; det sydligste Findested er Uge ved Aabenraa, det nordligste Sandbækmark ved Flynder Kirke, syd for Lemvig — for gamle Danmarks Vedkommende, thi lignende Grave kjendes fra Ditmarsken, Meklenborg, Bøhmen og Storbritannien.[1]) Med den afdøde Konges Samling fik Museet følgende mærkelige Fund af dette Slags:

40. Fra nysnævnte *Sandbækmark* ved Flynder Kirke — se disse Aarbøger 1866, Aarsberetning S. 4 (25743—46).

---

[1]) Nærmere herom kan eftersees i Worsaaes »Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder«, 1865, Side 30 til 36; samme Forfatter i Illustreret Tid. 1861, S. 246; A. P. Madsens Afbildninger, 5. og 6te Hefte.

41. Fra *Trenhøi* ved *Vester Vamdrup* nær Kolding — se A. P Madsens »Afbildninger af danske Oldsager«, 5te Hefte. (25725—38.)

42. Fra *Store Kongshøi* paa *Havdrup* Mark ved Kolding, hvor der udgravedes fire Egekister, af hvilke de to vare dobbelte. (25710—24). Madsens Afb., 6te H.

Det synes vel i Almindelighed rigtigt, at disse Egekistefund høre til en ældre Periode af Broncealderen, men de ere neppe jevnaldrende eller samtidige i strengere Forstand. Der findes bestemt udprægede Forskjelle f. Eks. i Sværdenes Former, som vistnok tyde paa Forskjel i Tid. Fundet fra *Nøragerhøi* paa en Mark ved Emmerlev nord for Høier turde være det ældste, da det nærmest stemmer med hvad der kjendes fra store Stenkister med ubrændte Skeletter. Brugen af Egekister har efter de hidtil gjorte Erfaringer været indskrænket til den jydske Halvø.

43. Endelig ere »ubrændte Ben« fundne paa store, flade Stene foroven i en Jordhøi paa Gaarden *Femhøis* Mark ved *Uvelse* i Nærheden af Slangerup (B 18—24). Ved disse Ben laae nogle Broncesager: en overbrudt Armring, en Haandledring, to Knapper, en Synaal, en Syl, Brudstykker af en Saug og en »tutulus« — hvilke Gjenstande nærmest minde om hvad der ofte findes ved brændte Ben i Gravkar af Ler.

Blandt de mange forskjelligt indrettede Gravsteder, som indeholde Levninger af brændte Lig fra denne Periode, nævne vi først Stenkister af omtrent Mandslængde, lignende de nylig Side 107 omtalte. Det mærkeligste af de tidligere Fund af dette Slags er fra en Høi ved *Hvidegaard* ved Lyngby nær Kjøbenhavn [1]); det maa ansees for et af de ældste Eksempler paa Ligbrand her i Norden.

---

[1]) Beskrevet af C. F. Herbst i Annaler for nord. Oldk. 1848, Side 336.

44. En lignende Stenkiste, 6 Fod lang, var i en Høi paa *Allerupgaardens* Mark ved Holbæk (B 52—53). I den optoges ved »som det synes brændte Ben« et Broncesværd med massivt Hefte og en Del Levninger af Skeden med Tilbehør.

45. I den sydvestlige Side af *Svalhøi* paa *Sienge* ved *Hasle* paa Bornholm (B 70—71) fandtes en stensat Kiste, syv Fod lang, to Fod bred og tre Fod høi, dannet af tre og tre Sidestene, to Gavlstene og tre Overliggere. Midt i den laa en Bunke brændte Ben og derpaa et Broncesværd, som ikke er kommen tilstede, samt to Bronceknive, af hvilke den enes Haandtag endte i et Dyrehoved (Former som «Nord. Olds.« 163 og 164).

46. I en Høi ved *Borregaard* (Løgstør) fandtes et Gravkammer »af Størrelse som en stor Ligkiste.« Deri optoges: et lille Lerkar indeholdende brændte Menneskeben, og et kort Broncesværd, hvis Grebtunge har otte Sømhuller (B. 154—5).

47. Her kunde vel ogsaa, under Henvisning til begge de paa Side 109 under 38 og 39 anførte Fund, omtales et Gravsted i en Jordhøi ved *Tudse* nær Holbæk (25739—42) hvor brændte Menneskeben vare nedlagte i en af Egeplanker dannet Kiste. Ved Benene laae et Broncesværd med spids Angel og Levninger af Træskeden samt en Paalstav (Meisel) af Bronce.

De i det foregaaende omhandlede Gravsteder, større Stenkister af Mandslængde (med brændte og ubrændte Lig), Egetræskister (med ubrændte Lig) og Kister af Egeplanker i større Stendynger (med brændte og ubrændte Lig) vise i det hele taget en vis Lighed i Gravgodset og regnes vistnok med rette til den ældre Broncealder. Men det maa ikke lades usagt, hvad allerede ovenstaaende kortfattede Uddrag af nogle Beretninger om Fundene ville have vist, at det i mange Tilfælde er tvivlsomt, om Ligene have været brændte eller ei, og endog i nogle Tilfælde, om der over-

hovedet har været Lig i Gravstedet. Ogsaa her trænger man høiligen til flere paalidelige Undersøgelser, inden hele Spørgsmaalet om Udviklingsgangen i Bronce Kulturen kan bringes paa det rene. Planmæssige Undersøgelser burde imidlertid ikke opsættes for længe, thi Høiene forsvinde mere og mere helt, eller der graves dog i dem snart hist og snart her af Nysgjerrighed, øieblikkelig Interesse, som ikke er vedholdende og naaer Maalet, i Forventning om Skatte og af andre Bevæggrunde. Som Materialet nu foreligger, synes det imidlertid at være saa, at Ligbrand vel har været samtidig i nogen Tid med Jordfæstelse, men at mindre Stenkister og smaa Stendynger, der indeslutte brændte Ben, og Lerkar med brændte Ben høre til den yngre Broncealder.[1])

Man træffer nemlig hyppig i Jordhøie smaa Stenkister af en tre Fods Længde, altsaa omtrent halvt saa store som nysnævnte, med Levninger af brændte Menneskeknogler og med Broncesager, som have en noget anden Karakter end de tidligere nævnte.[2])

48. Et af de mærkeligste af de herhenhørende Fund er fra en Høi paa *Voldtofte* Mark ved Assens i Fyn (20080—84 og 26430—6) med et Gravkammer af tre Fods Tværmaal, opsat af Stenflækker og med en Sten til Overligger. Deri stod en Broncespand, (Fig. 10) fyldt med brændte Ben, og omsvøbt med grovt uldent Tøi med syede Sømme, om hvilket der var lagt en Dyrehud. I Karrets Indre synes der at have været bredet hvidt Linned, og som Laag har formodenlig et nu krumbøiet rundt Stykke Bronce tjent; dette (Fig. 10 a)

---

[1]) Worsaae, En ny Deling af Steen- og Broncealderen, 1860, Side 25.

[2]) Det er interessant at sammenligne de smaa symbolske Sværds Former med de virkelige Vaabens, som ere fundne i større Stenkister. Museet har omtrent 50 saadanne smaa Sværd, men ingen blandt dem af de Former, som nu ansees for de ældre. Dermed stemmer det ogsaa, at de hyppig findes i eller maaske snarere ved Urner med brændte Ben.

Fig. 10 a. $\frac{1}{4}$.

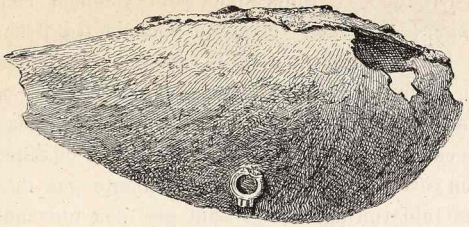

Fig. 10. $\frac{1}{4}$.

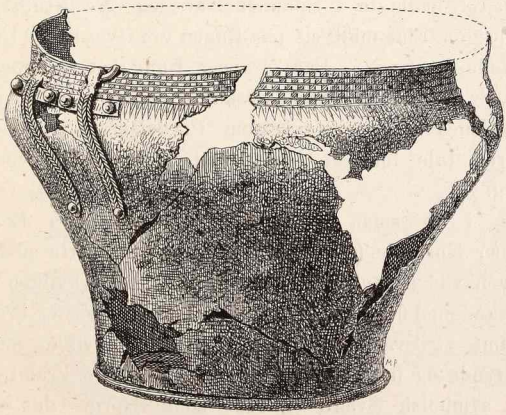

Fig. 10—10 a. Fra en Høi paa Voldtofte Mark ved Assens.

har paa begge Sider et temmelig tykt Lag af en brun, harpixagtig Masse blandet med store uregelmæssige Stykker Rav, og som hyppig findes anvendt i Broncetiden dels som et Slags Kit, dels til Indlægning i Fordybninger paa Vaaben og Smykker, hvor den vel ogsaa ved sin fra Broncen forskjellige Farve har tjent som Prydelse. Den findes i store runde og gjennemborede Kager nedlagt i Moser, og Brudstykker af slige Kager træffes mellem andet Gravgods i Lerkar fra Broncealderen. (Jevnfør Side 119, 52 o. flg. og Side 124, 66). I Spanden vare følgende Gjenstande nedlagte paa de brændte Ben: en Guldarmring, som er hul paa den indvendige Side og ved hver Ende har en udvidet Knap (denne Ring er ikke i Samlingen) — fire Stangknapper af Former som Nord. Olds. 269 (Figuren længst tilvenstre) de to af Guld, de to af Bronce, med S dannede Prydelser — to Bronceknive (Fig. 12 og 13). Som det synes have ogsaa tre smaa fine og tynde Bronceskaale (Fig. 11) af 3½ Tommers Tværmaal været nedlagte i Spanden; af dem ere Brudstykker bevarede; omtrent midtveis paa Bugen ere Overdel og Underdel nittede sammen. Paa Gravens Bund laa endvidere en Broncecelt med Levninger af Træskaftet. (Fig. 14). Spandens og Skaalenes Former saavelsom Prydelserne paa Stangknapperne tale for, at dette Fund hører til Broncetidens Slutning.

49. I to smaa Gravkister i »*Vedshøi*« i *Vedstrup* Sogn nær Roskilde (20505—13), som vare satte af Stene og hver havde en tyk Træplanke som Laag, hvilken atter var dækket med flere Lag Tang, indeholdtes ligeledes brændte Ben samt et Sværd, hvis Haandtag er omviklet med et smalt, tyndt og fladt Guldbaand, en Kniv med krumt Blad, et lille symbolsk Sværd omtrent som »Nord. Olds.» Fig. 156, en stor dobbelt Knap med Guldbelægning paa Overside, en Niptang, et Sylblad og en Naal med tre fremstaaende Knapper paa Hovedet — alt af Bronce.

Fig. 12. $\frac{1}{2}$.

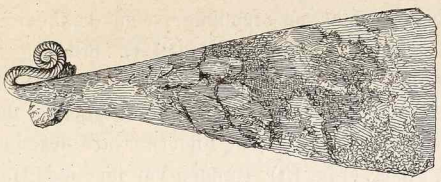

Fig. 13. $\frac{1}{2}$.

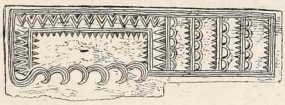

Fig. 14. $\frac{1}{2}$.

Fig. 11. $\frac{1}{2}$.

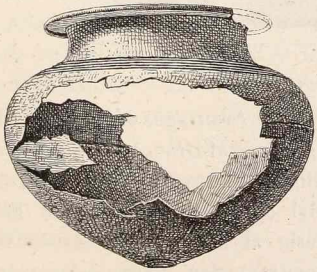

Fig. 11—14. Fra en Høi paa Voldtofte Mark ved Assens.

50. I »*Skelhøi*« ved *Asgaard* mellem Grenaa og Randers (B 74—79), en stor Jordhøi, hvis Fod var omsat med en Stenkreds, stødte man fem Fod under Toppen og syv Fod over Jordsmonet paa en Stendynge, som dækkede en Kiste, der var 3 Fod 3 Tr. lang, 1 Fod 3 Tr. bred og 7 Tommer høi indvendigt Maal og var sat med særdeles Omhu af sex utilhugne Kampestene med fire Overliggere, der meget nøiagtigt passede sammen, og Fugerne vare desuden tættede med tynde Fliser. (Fig. 15) Bunden var lagt med Haandstene, der vare dækkede med et Lag hvidt Sand, og her laae mellem en

Fig. 15.

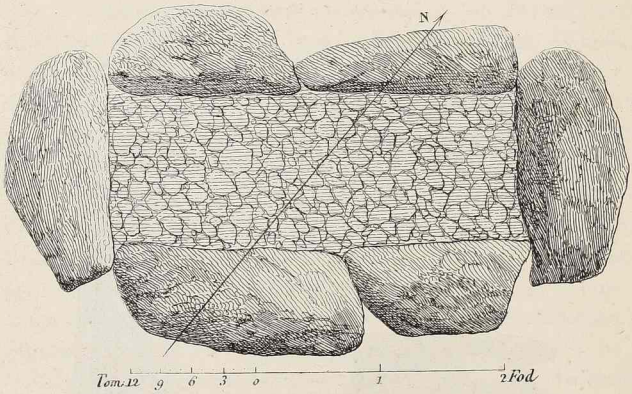

Dynge brændte Menneskeben tre Armringe, dannede af brede Broncebaand, to Spiral Fingerringe af Broncetraad, som begge øiensynlig havde været nedlagte i Graven i en forbukket og fortrykket Tilstand, en Syl og Brudstykker af en Fibula af Bronce samt en lille Perle af mørkegrønt, næsten sort Glas. Det er hidtil saa omtrent den eneste Gjenstand af Glas, som kjendes fra Broncealderen her tillands, og den taler for at Graven hører til en sen Tid. Undersøgelsen er foretagen af Exam. pol. J. Jensen i August Maaned 1866.

51. I den østlige Side af en Høi ved *Østby* i Selsø Sogn nær Roskilde stødte man i tre Alens Dybde paa en Stenkiste, omtrent halvtredie Fod lang, under en Hob Haandsten. I Kisten laa paa skraas, fra et Hjørne til det diagonalt modsatte, en Sværdklinge af Bronce med fem Broncenitter til Hjaltet, af hvilket kun en lille rudedannet Endeknap var levnet, og under Sværdet brændte Ben. (21342).

52. Som en Eiendomlighed blandt Broncealderens Grave maae dobbelte Stenkister anføres, som ere opdagede i Jordhøie i Egnen ved *Pederstrup* og i Kjøng Sogn nær Nestved;[1]) enhver af Siderne er dannet af to opretstaaende Stene, den ene udenfor den anden, medens Dæksten og Bundsten ere enkelte. I enhver af dem stod et Lerkar med brændte Ben og i et af Karrene (fra »Svalehøi«) vare tillige nogle smaa Broncesager, en Naal nemlig og en Kniv, samt et Stykke Harpixkage (21103—5).

Til Oplysning om Harpixkagernes Brug som Kitmiddel og som Gravgods mærke vi endvidere følgende Fund: I et Lerkar med brændte Ben, fundet i en »Stenhvælving« paa *Vallund* Mark ved Kolding, laae flere større og mindre Stykker af denne Masse, der bestaaer af Tjære af Birkebark, maaske blandet med Rav, og som formodenlig har været brugt til at kitte Laaget med (20822). Et Stykke Harpixkage, tildannet efter Karrets Runding ved Mundingen, som om det havde tjent til at kitte Laaget, fandtes sammen med en Spiral Fingerring af Bronce ovenpaa brændte Ben i en Urne, der udgravedes af en Høi ved *Vedbæk* nær Kjøbenhavn. (8218). Et Stykke af denne Masse var endvidere lagt ovenpaa de brændte Ben et Lerkar fra en Høi i *Ruthsker* Sogn paa Bornholm (18445). Jevnfør endvidere om Harpixkager Side 116 og 124, 66.

---

[1]) Beskrevne af V. Boye i Aarbøger for nord. Oldk. og Historie, 1866, 217.

53. Ved Pløining af en Høi paa *Starup* Mark ved Kolding, stødte man paa en Urne forsynet med Laag og fyldt med brændte Ben, ovenpaa hvilke en Haarnaal, en Syl og en Ring — af Bronce — vare henlagte. (B 65—67). Lignende Fund som dette ere særdeles hyppige. Derimod er det noget sjeldnere, at Broncesager findes ikke i men ved Siden af Urner som det var Tilfældet i

54. en Høi ved *Aagerup* nær Roskilde (21481—5). Urnen gik itu; en Dolkeklinge, to Knive, hvis Skafter ere belagte med tyndt Guldblik, en Haarnaal og en Stangknap indsendtes til Museet.

55. Undertiden er Gravurnen tæt omgiven af en lille Dynge sammenpakkede, haandstore Stene. Et saadant Gravsted er truffet i *Svanehøi* ved *Overkærby* nær Kjerteminde (22074—77). Mellem de brændte Ben, som Karret indeholdt, laae nogle Smykker og Redskaber af Bronce, nemlig et indvendigt hult Armbaand med ombøiede Ender, en Haarnaal, en glat Fingerring, Brudstykker af to Knive, en Niptang og en Syl.

Endelig skal her ogsaa mindes om, at Gravsteder med brændte Liglevninger og Gjenstande fra Broncetiden, i et enkelt Tilfælde endog Gjenstande af Jern, ere trufne i en naturlig, ikke af Menneskehaand opkastet Banke ved *Vester Egesborg* ved Nestved[1]). Det synes utvivlsomt, at slige Gravsteder høre til Slutningen af Broncealderen, da denne Kultur var ved at blive afløst af Jernalderen, men endnu i nogen Tid bestod ved Siden af den.

Nogle af de i Broncetiden benyttede Gravkar af Ler udmærke sig ved en eiendomlig Form, som f. Eks. det i Antiqvarisk Tidsskr. 1858—60 Side 278 afbildede, som indeholdt brændte Ben og derimellem en Kniv og en Niptang,

---

[1]) V. Boyes Meddelelser i Aarbøger f. nord. Old. og H. 1866, Side 231.

begge af Bronce; fundet paa *Christiansmindes* Mark ved Jægerspris (26337—9).

En stor Mængde Gjenstande fra Broncealderen ere opgravede paa Marker og i Moser. De have ofte været nedlagte paa en egen betegnende Maade som f. Eks. under en stor Sten paa Marken eller i Udkanter af Høie og Grusbakker og ere tilmed ofte inden Nedlægningen behandlede saaledes, at der kan være Anledning til at prøve, om ikke nogle af dem ere Offringer, som ved den egne Behandling og Nedlægning ere viede til Guderne, medens andre kunne være hengjemte Skatte eller Dele af Metalarbeideres Forraad. Den Skik i Jordens Skjød at nedlægge Gaver til Guderne kan for Fundene, som høre til Broncealderens Slutning, maaske tydes som Paavirkning af den fremtrængende og snart herskende Jernkultur, hvor slige Offringer utvivlsomt vare i Brug, endog efter en saa paafaldende stor Maalestok, som den ældre Jernalders Mosefund i deres Helhed ere Vidnesbyrd om.[1]) Om man end maa tro, at Jernet og den dermed følgende Kultur er kommen til Norden ved en Indvandring, maae de to Folk dog, som alt sagt, vistnok længe have færdedes ved hinandens Side.

Af de Mosefund, som Museet har erhvervet i de sidste fem Aar, ere følgende mærkelige:

56. Paa Bunden af en Mose ved *Taarup* nær Stubbekjøbing paa Falster udgravedes nogle tildels ufuldstændige og brudte Broncesager: to Armringe, en Spydspids, to Meisler, fire Segler og et tyndt Kar; endvidere mange Brudstykker af simple Lerkar, enkelte Stykker Trækul og en Mængde Dyreknogler, som ikke ere nærmere undersøgte. (21572—8).

---

[1]) Jevnfør J. J. A. Worsaae »om Mosefund fra Broncealderen« i Aarbøger, 1866, S. 313; og samme Forftr. »om Betydningen af vore store Mosefund fra den ældre Jernalder« i Vidensk. Selsk. Oversigter, 1867, Side 242—264.

57. Fra *Øgemose* ved *Kirkendrup* paa Fyn ere følgende Broncesager (19068—70, 25790—93 og 97—98, B 86—90): fem tynde drevne Skaale med Ører, to Hængekar, fire »tutuli,« to usædvanlig brede Spiral Armringe, fire brede Haandledsringe og 36 Cylindre mellem 1½ og 2 Tommer lange, som formodenlig have dannet et Bælte. Alle disse Gjenstande, af hvilke de fleste efterhaanden ere erhvervede af Museet, laae sammenpakkede saaledes, at flere Stykker vare satte indeni hinanden; Fundet er øiensynlig forsætlig nedlagt i den nuværende Mose.

58. Ved *Aarup* i Hedensted Sogn mellem Horsens og Veile ere Tid efter anden opgravede af en Mose: to massive ensdannede Bronce Haarringe, to Spiral Haandledsringe af brede, udvendigt konvexe Broncebaand med graverede Prydelser, en Armring af Br., en massiv Guldhaarring, tildannet ved Filning saaledes, at den seer ud som om den var vreden, og tre spiraldannede Øskner af Guld med skaaldannede Endeknapper. (18891, 22032—3, 22181, 22187—8, B 25). Haandledsringen er et af vistnok faa Eksempler paa, at Gravernaalen kjendtes i Broncealderen, da Gjenstandene som bekjendt sædvanligen støbtes.

59. I en Mose ved *Eiby* nær Odense fandtes samlede: to ufuldstændige Spiralarmbaand, en Meisel («Celt«), en Syl, alt af Bronce, og Brudstykker af Broncetraad (22217—19).

60. En Armring, tre »tutuli«, en itubrudt Spydspids, to Paalstave, en Meisel, to hele Saugblade og nogle Brudstykker af lignende, — alt af Bronce — og et lille Stykke uforarbeidet Rav ere opgravede paa en flad Eng ved *Skydebjerg* i Nærheden af Assens (20858—66).

61. Af en Mose i Nærheden af *Dyreborg*, Horne Sogn ved Faaborg (B 42—44) opgravedes Brudstykker af et tyndt Hængekar med opstaaende Øskner og hvis Bund var prydet med koncentriske Ringe. Fire dobbelte Spiralringe af tynd Guldtraad skjønnedes at have ligget i det. Fundet er øiensynlig forsætlig nedlagt i Mosen.

62. Ved Tørvskær i en Mose ved *Taarup* i Frørup Sogn ved Nyborg (B 158—62) optoges samlede paa et Sted af omtrent en Kvadratalens Størrelse og i en Dybde af omtrent to Fod følgende Broncesager: et Hængekar af 6½ Tommers Tværmaal med retvinklede Ører og prydet paa Undersiden med koncentriske Ringe og Kredse i ophøiet Arbeide — omtrent Halvdelen af en vreden Halsring af Form nærmest som »Nord. Olds.» 220 — tre Stykker af en oval, hul Haandledsring med hule Knapper ved Enderne — Beklædning til et Sværdfæste — den yderste Spids af et Spydblad, en Tomme lang — to massive Støbeknolde og en lille Klump smeltet Metal — syv rundagtige, tynde Plader, hver af en halvanden Tommes Tværmaal, af uvis Bestemmelse; flere af dem ere ufuldstændige — nogle sammenbukkede, flade Stykker Metal — alt af Bronce — og desuden et halvrundt Flintredskab med uregelmæssige Saugtænder, 5½ Tr. langt, af Form som «Nord. Olds.» 58. Broncesagerne ere sammenbøiede og itubrudte alt fra Oltiden af og synes at være Dele af en Metalarbeiders Forraad; muligen have de været i Karret, da dette nedsattes i Mosen.

63. Ved Pløining af en Mose ved *Laagerup* ved Nysted fandtes i 1863 et Bronce Hængekar, i hvilket følgende Broncesager vare nedlagte: Brudstykker af et Hængekar, af en Sværdklinge og af Spænder samt en lille Celt. (20753—8). I samme Mose og omtrent 10 Alen fra dette Findested var der i 1862 udgravet en Del Broncesager (20215—20).

64. Tre udmærket smukke og velbevarede Broncesværd fandtes samlede i en Lavning ved Kanter af et Vandløb nær *Tidselholt* ved Svendborg (B 120—1). De ligne i Former Sværdene i »Nord. Olds.» 125—128; Fæsterne ere støbte over en Lerkjerne. Alle tre vare brudte i flere Stykker og udentvivl i Oltiden nedlagte i samme Tilstand, hvori de nu ere. De to af dem fik Museet som Gave fra Gaardens Eier, Proprietair Jørgensen.

65. I en Mose ved *Preilerup* i Odsherred fandtes to Fiskekroge af Bronce, 3 Tr. lange.[1]) (25803—4)

(66). I Aaret 1867 opgravedes i *Tangmose* ved Stareklinte By under Baroniet Adlersborg (ved Holbæk), i en Dybde af halvanden Fod, sex runde, flade og gjennemborede Harpixkager eller Skiver, som meget nøiagtigt vare stablede den ene oven paa den anden. De ere omtrent 7 Tommer i Tværmaal, enhver af dem rigelig $\frac{3}{4}$ Tomme tyk; paa to, som ere sammenklæbede, findes Indtryk som af en Snor ved den ene Side af Hullet; de synes saaledes at have været nedlagte sammenbundne. (Fundet eies af Baron Zytphen). Lignende gjennemborede Harpixskiver ere fundne i Moser ved Holte nær Kjøbenhavn (DXXXVIII), paa »Skoven« nær Jægerspris (8261), ved Sengeløse (12535), ved Herstedvester nær Kjøbenhavn (2 Stykker, 14097) og paa Falster sex Stykker samlede (omtalte i Ant. Ann. 1, 131). De ere mellem 6 og $11\frac{1}{2}$ Tommer i Tværmaal. Jevnfør endvidere om Harpixkager Side 116 øverst og Side 119, 52. o. flg.

Andre Mosefund fra denne Tid se Fundene 70—75.

Mange Markfund vise umiskjendeligt Slægtskab med nogle af de nysnævnte Mosefund.

67. I en Grusgrav ved *Kostrædebanker* i *Kjøng* Sogn ved Nestved (B 31—35) udgravedes saaledes en stor Bronce Siskaal ($11\frac{1}{2}$ Tomme i Tværmaal) som foruden to saakaldte »tutuli« af Br. og en Br. Fibula af Form nærmest som »Nord. Olds.« 231 ogsaa indeholdt et Br. Hængekar, i hvilket atter to Spiralfingerringe af Guldtraad vare nedlagte.[2])

---

[1]) To lignende ere komne fra Egnen ved Skjelskør (13235—6); et Brudstykke med indskaarne Stregeprydelser er fundet sammen med en Bronceknap oven i en Urne, som udgravedes af en Høi ved Kragelund nær Viborg (10616); Museet eier endvidere en Fiskekrog af Ben med Modhage og to Hak foroven, $3\frac{1}{2}$ Tr. lang; Findestedet er ukjendt. (22251).

[2]) Jevnfør A. P. Madsens «Afbildninger af danske Oldsager«, 13de Hefte.

Fundet er mærkeligt i flere Henseender. Det er nemlig sjeldent at træffe Sager fra Broncealderen i Grusgrave, hvilke derimod hyppig ere benyttede i den ældre Jernalder til Gravsteder og til Henlæggelse af Offergaver. Siskaalen er dertil enestaaende for denne Tid, medens Kasseroller og Sier derimod hyppig forekomme i den ældre Jernalder, men de ere mindre og af en anden Form og Arbeidsmaade end denne Siskaal. Fundet hører efter sit Indhold og efter Stedet, hvor det blev truffet, til Broncealderens Slutning.

68. Ved *Speilsgaard*, Hvidbjerg Vester Nor nær Thisted (B 27—28) opdagedes i en Høi to afhuggede Stykker af Spiralfingerringe af tynd Guldtraad og nogle Broncesager: Brudstykker af en Dolk, af en Dopsko til en Skede (som »Nord. Olds.« 120 b) og af en Haarring, et fladt riflet Armbaand, Niptang, Kniv og Syl.

69. I *Gallerhøi* ved *Stokkemarke* nær Maribo (22232—5, C 31) fandtes samlede: en Bronce Haarring (Fig. 16), som noget ligner »Nord. Olds.« Nr. 219; den er massiv, forsynet med tre og tredive Takker paa Oversiden og knapt $5\frac{3}{4}$ Tommer i Tværmaal; den ene Fjerdedel er indrettet til at aabnes om et rundt Hængsel med en Prydelse foroven som en Blomst med fire Blade; tre Spænder af omstaaende Form (Fig. 17 og 18), af drevne Plader paa $3\frac{7}{8}$ Tr. i Tværmaal; Tornene ere bortrustede men synes at have været af Jern; Brudstykker af et lignende Spænde og flere løse Led af en Kjæde af sammenbøiede flade Baand — alt af Bronce. Disse Gjenstande kunne vistnok henføres til Broncealderens Slutning. (Jevnfør Nr. 71).

Foruden i slige større, samlede Fund træffes denne Tids Sager hyppig ogsaa enkeltvis eller som det ofte er Tilfældet f. Eks. med snoede Halsringe og Haarringe og med Lurer parvis.

70. En Bronce Haarring af Form som Nord. Olds. 222 med to store runde Endeknopper, paa hvilke en egen Prydelse af tre i et fælles Midtpunkt sammenstødende Halv-

buer er dannet i ophøiet Arbeide, blev funden i en Mose ved *Egeslevmagle* ved Skjelskør (21489.)

71. Kronring af Br. (som »Nord. Olds.« Fig. 219) fra en Mose ved *Stobberup*, Løsning Sogn ved Horsens (22240). — En lignende, $5\frac{3}{4}$ Tr. i Tværmaal, er funden ved Pløining paa Øen Hjelmen ved Ebeltoft (B 172).

72. To massive Haarringe af Bronce med Hager, som gribe ind i hinanden, ere fundne i *Gimlinge* Enghave ved Slagelse (20928, B 47.)

73. To massive Armringe af Guld (saakaldte Edsringe) — som Nord. Olds. Fig. 367 — opgravedes af en Mose ved *Buskyminde* i Vedby Sogn ved Slagelse (C 83—84). En lignende, men med ophævede Mæander Prydelser, er funden ved Gravning paa *Thoreby* Mark ved Saxkjøbing paa Lolland. (C 101). Dette Slags Ringe tilhøre formodenlig Broncetiden, da en af »Edsringene« i Museet er funden sammen med en Bronce Spydspids, en anden af dem sammen med to Spiral Armbaand af dobbelt Guldtraad og mange tildels lignende Ringe træffes sammen med Gjenstande fra Broncealderen.

74. To Broncelurer fra *Maltbæk* Mose i Malte Sogn, omtrent midtveis mellem Ribe og Kolding (21246). Jevnfør Beskrivelse og Afbildning i Antiquarisk Tidsskrift 1861, Side 24.

75. To ensdannede Broncelurer med Kjæder ere fundne paa sex Fods Dybde i *Folvisdam* paa Nedergaard Mark ved Græstrup nær Horsens (22302).

Vi ville særskilt omtale Støbeformer, fordi de have en forøget Betydning i vor Tid, hvor der fra flere Sider er reist Indvendinger mod Broncesagernes indenlandske Forarbeidelse, ved hvilken Støbningen var det væsenlige. Den svenske Naturforsker og Archæolog, Professor emer. Nilsson har tilskrevet Phoenicierne en udbredt Handelsvirksomhed her i Norden og omkring i Europas Kystlande og udleder deraf Broncekulturens Udbredelse i denne Verdensdel. Dr.

Lindenschmit i Mainz mener, at den stammer fra Etrurerne, som skulle have sendt deres Handelsvarer omkring og paa

Fig. 16. ½.

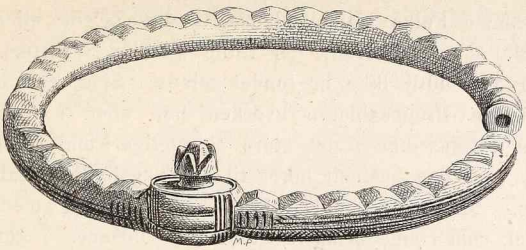

Fig. 17. ½.

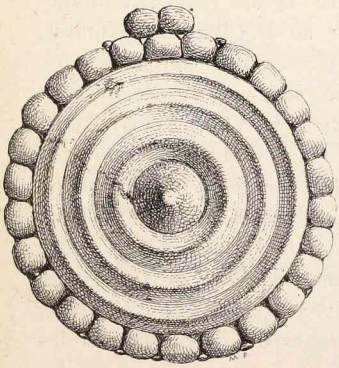

Broncespænde.

Fig. 18. ½.

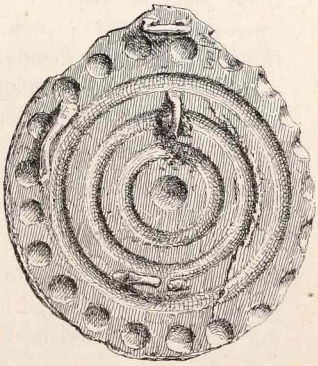

Bagside af et andet lignende Broncespænde.

Fig 16—18 høre til Fundet (Nr. 69) fra Gallerhøi ved Stokkemarke.

den Maade udbredt Civilisationen. Begge se altsaa det almindelig orientalske[1]) i Broncekulturen, men tage ikke Hensyn nok til de store Forskjelligheder, som trods al Lighed let iagttages ved Broncerne fra forskjellige Lande, og som vilde være uforklarlige, hvis disse stammede fra det samme Folks Handelspladser i disse Egne eller fra et Folk som Etrurerne, der tidlig kjendte Skrifttegn, af hvilke der hidtil ikke er fundet mindste Spor paa Gjenstande fra Broncealderen hverken her eller i sydligere Lande f. Eks. ikke i det store og vigtige Fund fra Hallstatt, som dog bestemt hører til den yngste Broncealder i Sveits. Man kan heller slet ikke være enig med Dr. Wiebel, som i sine kemiske Studier af Oldsager[2]) kommer til det Resultat, at denne Kulturs Vugge skulde have staaet i England, naar ellers Intet taler for, at dette Land har været et Kultur Midtpunkt undtagen netop den Omstændighed, at det har frembragt Tin og Kobber, der ere de Bestanddele, som blandede i et vist Forhold give Bronce. Disse Metaller kunne i Oldtiden ogsaa været frembragte andensteds, uden at dette just nu er tilstrækkelig oplyst. Broncekulturen er rimeligvis af orientalsk Oprindelse, og den er sikkert nok et Mellemled, som næsten alle Europas nuværende Nationer og deriblandt da navnlig ogsaa Grækerne og Romerne have gjennemgaaet for at naae fra Stenalderen over i Jernalderen. De stærke Forskjelle maatte fremkomme, fordi Gjenstandene, om end Kulturen oprindelig var en fremmed, efterhaanden bleve arbeidede i selve Landene, og de mange Støbeformer, som ere opdagede hvor der overhovedet er nogen livlig Interesse for Oldtidsminderne, tale for, at det forholder sig saaledes. Men man tør fra

---

[1]) Etrurerne ere nemlig efter hvad man synes at være enig om et orientalsk Folk som en 13 til 1400 Aar før Kristi Tid fra Asien er indvandret i Norditalien.

[2]) i 26r. Bericht der Kieler Gesellschaft, 1865.

første Haand af ikke vente sig ret mange af det Slags Gjenstande. Mange Støbeformer have vistnok været af let forgængelige Stoffer som Ler, Sand og Vox[1]); de bleve ikke nedlagte i Gravene; saaledes er det vel kun de tilfældig tabte, som vi kunne vente at finde. Museet eier ikkun 8 Støbeformer, de sex af Sten, de to af Bronce.

Af dem ere følgende indkomne i de sidstforløbne fem Aar.

76. Halvdel af en Form til at støbe smaa Øxer (saakaldte Celter) i. Den er af fin Sandsten med Glimmer og skal være funden paa *Sjæland* (20653.)

77. Halvdel af en Støbeform af Sandsten til med den ene Side at støbe Saugblade og med den anden Knive; funden ved *Ellinge* nær Nyborg (25831). Jevnfør Fund 81.

78. Halvdel af en Støbeform af Bronce til Paalstave (Meisler), $8\frac{1}{4}$ Tr. lang; funden i en stor »Stenknude« paa en Mark ved *Nørup* nær Veile (21774). Ill. Tid. 6 B, S. 258.

79. En ganske lignende Halvdel af en Bronce Støbeform til Paalstave er i halvsmeltet Tilstand opsamlet paa Frederiksborg Brandtomt (25833).

80. En Sandstensform til Celter er funden i *Skaane* (25832);

81. en anden til krumme Saugblade fandtes i en Mose ved *Ellinge* By nær Nyborg (19483), formodenlig sammen med ovennævnte Nr. 25831 (Fund 77).

Som et Fund, der maaske ogsaa er Vidne om indenlandsk Fabrikation af Bronce kan her nævnes tre Læs store Klumper af sammensmeltet Metal, som ved 1859 bleve opgravede under et Stengjerde paa en Mark ved *Øslös* i Nærheden af Thisted. To af disse Klumper bleve indsendte, Resten »begravede« i en dyb Lergrav. Efter Undersøgelse,

---

[1]) Jevnfør A. Morlots Afhandling i Oldskriftselskabets Mémoires for 1866.

som blev foretagen af Konf. Forchhammer, Prof. Steenstrup og Mekanikus Winstrup, bestaaer den ene af disse Klumper af næsten rent Kobber med en yderst ringe Tilsætning af Tin; dens Ydre er til en ikke ringe Dybde iltet (oxyderet), hvilket tyder paa, at den maa have ligget meget længe i Jorden; den veier 11½ Pund.

Den ældre Jernalder.

Gravsteder med ubrændte Lig træffes i Grusbanker. Ligene ere ofte simpelthen nedgravede i Jorden uden beskyttende Planker, Bræder eller Stene; Vaaben, Smykker og Kar ere hensatte og henlagte ved dem. Hvor Ligbrand har været i Brug, ere de opsamlede Levninger blevne nedlagte i Kar af Ler, eller undertiden af kostbarere Stoffer som Bronce og Glas, og mellem de brændte Ben træffes smaa Gjenstande som Knive og Niptænger. Det er ikke klart, om disse to Gravskikke ere ganske samtidige. Ligbrand synes at have været almindelig Skik paa den jydske Halvø saa langt mod Syd som vore Oldtidsminder ere trufne, medens Jordfæstelse synes at have hersket næsten udelukkende paa Sjæland; paa Fyn derimod seer det ud til, at begge Gravskikke have været anvendte omtrent i Flæng [1]).

82. Ved *Aasø* i Glumsø Sogn nær Ringsted er der saaledes fire Fod dybt i en Grusgrav truffet et Menneskeskelet, som var dækket med Stene. Ved dette Lig fandtes flere Vaabendele, Kar, en Træspand og Beslag til en Æske, hvilke Gjenstande synes samtidige med de to sønderjydske Mosefund (21272—9, 22361 og C 4) [2]).

83. En Del mærkelige Oldsager ere Tid efter anden udgravne af *Kulsbjerg* Grusbanke ved Norup i Nærheden af

---

[1]) Jevnfør Fortegnelsen i Engelhardt, »Nydam Mosefund,« 1865, Side 44—62.

[2]) Sammesteds Side 50.

Odense, (22167—71, 22212—15, 22299[1]). Ved et Menneskelig fandtes: et Lerkar, et stærkt sammenbøiet tveegget Jernsværd (Fig. b i Aarbøger for 1866, Side 318), samt en Skjoldbule, en Spydspids og en Kniv af Jern. Et andet Lig laa med Fødderne mod Nord; ved Siden af Hovedet fandtes en Sølvnaal og Brudstykker af to Broncefibulae samt af en Benkam med tresidet Overstykke; bag Hovedet stod et Lerkar, fyldt med Jord og deri Levninger som det synes af en bred Jernkniv; paa Ligets ene Finger sad en Spiralfingerring af Bronce.

84. I Toppen af en Høi, som ligger paa et høit Punkt ved *Kneverheder*, en halv Mil fra Sæby og fra Havet, udgravedes flere Lerkar fyldte med brændte Ben. Et Par af dem vare hensatte paa en stor Sten med Slibebane paa den ene Side. Den er 22 Tr. lang, 15 Tr. bred og 9 Tr. tyk og ligner Stenalderens Slibestene. »Sammesteds« optoges: en Guldberlok af Form som Worsaaes »Nord. Olds.« 378 og Brudstykker af en lignende; to Perler af Guldblik; Brudstykker af en guldbelagt Broncefibula; en Jernspydspids, brudt i tre Stykker, af Form som »Nord. Olds.« 346 og med Levninger af Træskaftet og af firskæftet Tøi, i hvilket den har været svøbt; en spids Jernbule med Dele af Træskjoldet; et sønderbrudt Skjoldhaandtag af Jern, indsvøbt i Lærred; to prydede Lerkar, flere ubestemmelige Brudstykker, og et Brudstykke af en Granitsten med to glatte Sider og en indsleben, rund Fordybning. Alle disse Ting ere maaske Mindegaver til dem, hvis brændte Ben vare nedlagte i Urnerne (22220—30).

85. Et stort Lerkar, fyldt med brændte Ben, stod tre Fod dybt i Gruset paa Gaardspladsen i *Ny Hevringholms* Hovedgaard ved Randers (C 53). Paa de brændte Ben laa et Jernknivsblad med Ryg og Grebspids; Kniven var $7\frac{1}{4}$ Tommer lang og brudt i tre Stykker.

---

[1]) Jevnfør Engelhardt »Kragehul Mosefund« 1867, Side 13.

86. Flere Lerkar med Levninger af brændte Menneskelig opgravedes paa flad Mark ved *Aastorp* By i Taps Sogn, nord for Christiansfelt (22237). I et af dem laae tillige: to Broncefibulæ af Form som »Nord. Olds.« 388 eller 389.

Blandt Markfundene fra denne Tid nævne vi:

87. Et vigtigt Fund af Guldsager fra *Brangstrup* i Ringe Sogn, sydvest for Nyborg (22259—81).[1]). Det kan henføres til omtrent Aar 400. De romerske Guldmønter, som det indeholdt, ere fra Tiden mellem 250—350.

88. En Bronce Kasserolle og Si, et Broncehaandtag til en Kasserolle og forbukkede Brudstykker af en saadan, Brudstykker af sorte Lerkar og af en Træspand ere fundne tilligemed nogle Knogler ved *Thorslunde* nær Høie Tostrup vest for Kjøbenhavn (21816—18).

89. Romersk Sølvmønt (Denar af Antoninus Pius) fra *Ibsker* Sogn paa Bornholm (21771).

90. To romerske Broncemønter, prægede for Konstantin den store og hans Sønner (306—37) og for Konstantius II (323—51) skulle være fundne paa *Kollemorten Mark* i Nykirke Sogn ved Veile (C 56).

91. Paa en Mark ved *Skals* nær Viborg oppløiedes en Spiralfingerring af Guld og Brudstykker af en Broncehank til et Kar (C 25—26).

92. Ved *Favervraa* vest for Christiansfelt ere opgravede en Skjoldbule og en Spydspids, begge af Jern (22124—5).

93. En høire Menneskehaand af støbt Bronce, $4\frac{3}{4}$ Tr. lang, er funden etsteds paa *Fyn* (25499). Tommelfingeren er udstrakt; de fire andre Fingre lukkede; Haanden afbrudt ved Haandleddet[2]). Den er af romersk Oprindelse.

---

[1]) Beskrevet af C. F. Herbst i Aarbøger for nord. Oldk. og Historie, 1866, Side 327, med Afbildninger.

[2]) Til Sammenligning gjøre vi opmærksom paa en meget lignende, men venstre Haand, der ligeledes er uregelmæssigt overbrudt ved Haandleddet, 6 Tr. lang, og som er funden ved

Det vigtigste og rigeste antikvariske Udbytte fra vore Moser er fremkommet ved planmæssige Gravninger paa to fynske Findesteder, *Kragehul* ved Flemløse, en lille Mose, som blev udgraven i 1864 og 65, og *Vimose* ved Allesø i Nærheden af Odense, hvor den seneste større Udgravning af Oldsager fandt Sted i 1865[1]).

Der er endvidere i 1866 foretaget en Gravning efter Oldsager i *Knarremose* ved Ruthsker paa Bornholm, fra hvilken der allerede i 1832 var indsendt Oldsager — stærkt sammenbankede, tynde Broncekar, en Broncehank til en Kjedel, flere Rembeslag og Skjoldrande af Bronce, Brudstykker af Jernsværd samt en Dopsko af Jern (3330—6). Ved ovennævnte Undersøgelse udgravedes Brudstykker af et damasceret, tveegget Jernsværd og en Bronceknap til et Sværdfæste (C 46); men Vandet hindrede Arbeidets Fortsættelse.

Bottkamp nær Preetz i Holsten sammen med en massiv Ring af Bronce med en indfattet romersk Broncemønt af Nerva (Omskrift: IM CAES NERVA TRAIAN AVG GERMAN) og med ophævede Prydelser forestillende Blomster og andet paa Ydersiden (25497 og 98; begge fra Kong Frederik den syvendes Samling). Fig. 19 a og b vise en noget lignende Broncering,

Fig. 19 a. $\frac{1}{1}$. Fig. 19 b.

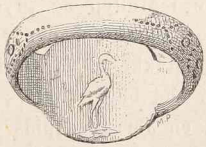

der ligeledes tidligere var i den afdøde Konges Eie og skal være funden i Egnen ved Holbæk; den indfattede Mønt af Bronce har paa Forsiden Omskriften DIVO TRAIANO PARTH. AVG. PATRI; paa Bagsiden en staaende Fugl. Den var hidtil ukjendt i Bronce, men haves i Guld (Cohen, Nr. 294).

[1]) Engelhardt, »Kragehul Mosefund«, Kjøbenhavn 1867, og »om Vimose Fundet« i disse Aarbøger 1867 Side 233 o. flg.; J. J. A. Worsaae »om Betydningen af vore store Mosefund« i Vid. Selsk. Overs. for 1867, Side 242 o. flg.

Fra *Balsmyr*, en Mose ved Klemensker paa Bornholm, kom der i 1832 et mærkeligt Fund af Jernvaaben og halvsmeltede og sammenbankede Broncesager. Denne Blanding af Jernalders Sager med forsætlig ødelagte Ting fra Broncealderen er endnu uforklaret og hidtil eneste i sit Slags. Det er efter tidligere Indberetninger ikke klart, om disse Gjenstande just laae samlede i Mosen, og det i 1866 indsendte, som skrev sig fra Gravningerne i 1832, gav ingen nye Oplysninger. Man ønskede derfor meget at foretage planmæssige Gravninger paa dette Findested, men Mosen stod i 1866 under Vand, og Forsøget maatte da opsættes til bedre Tider (2578—90, B 50—51, C 22).

94. En Baad, som ligner den i Vimosen paa Fyn i 1865 udgravede, fandtes i en Dybde af sex til syv Fod i *Tibberup* Mose ved Gladsaxe i Nærheden af Kjøbenhavn (C 89). Den er udhulet af en Egestamme; 8 Fod lang, 2½ Fod bred og noget over een Fod dyb. Breden ved Enderne er 21 Tr. I dens Nærhed udgravedes en Aare af omtrent 3 Fods Længde [1]).

95. Ved Tørvgravning i *Porskær* Mose i Underup Sogn ved Horsens fandtes et Spiral-Armbaand, dannet af et sølvblandet Guldbaand, omtrent 1 Tomme bredt ved Enderne, smalere i Midten og prydet paa hele Ydersiden med indslaaede Trekanter, der ere udfyldte med Streger; et forbukket Stykke af en vreden Stang af sølvblandet Guld, afhuggen ved begge Ender; et Brudstykke af et tveegget Jernsværd, en Jernspydspids og en Knogle (C 114—118). Med disse Sager fandtes nogle Menneskeben (?) og nogle Spydspidser, »som atter kastedes ned i Mosen.«

---

[1]) En noget lignende Baad (»Ege«), ligeledes udhulet af en Træstamme, samt en Aare med bredt Blad til begge Ender og af omtr. tre Fods Længde ere fundne i en Mose mellem Brunshaab og Søndermølle, en halv Mil fra Viborg, og ere i sidstnævnte Bys Oldsagsamling.

96. Den mærkeligste af de enkeltvis fundne Gjenstande er en emaileret Bronceskaal fra *Maltbæk* Mose ved Kolding (C 93)[1]).

I Mellem-Jernalderen[2]) eller Tiden mellem femte og ottende Aarhundrede udvikledes megen Pragt i store, undertiden noget plumpe Spænder med overlæssede og fantastiske Prydelser, i en forbausende Rigdom af Guldringe af alt Slags, navnlig Smykker, men ogsaa brugte som Betalingsmidler, og i et eget Slags Hængesmykker eller Amuletter af Guld, de saakaldte Brakteater, af hvilke nogle synes at vise hen til bysantinske Forbilleder. Ogsaa de fremmede Mønter, som findes sammen med disse Gjenstande, ere som oftest prægede for østromerske Keisere.

Man kjender endnu kun faa Gravsteder fra Mellem-Jernalderen, og det er endnu ikke oplyst, om Jordfæstelse har været den sædvanlige Gravskik.

97. I den saakaldte *Skovhave* paa et høit Sted af Birkende Mark ved Odense (22366) fandtes et Menneskelig, ved hvis Hals og Arme der laa 64 Perler af Rav, Mosaik, blaat Glas og glasseret Ler; en Del af Ravperlerne ere kjendeligt dreiede og have fordybede Linier om Kanterne. Ved Ligets Hoved stod et Lerkar fyldt med Jord.

98. To Jordhøie paa Møllebakken vestlig ovenfor *Gudhjem* paa Bornholm (C 6—12 og 32—43). Den ene var omtrent 160 Fod i Omkreds og af kun halvanden Fods Høide. Midt paa dens Bund fandtes et tyndt sort Lerkar staaende paa en flad Sten og omgiven af utilhugne runde Stene; ingen af dem større, end at en Mand kunde magte dem. Karret var prydet med et skraatstribet Baand i op-

---

[1]) Beskreven af C. Engelhardt i disse Aarbøger, 1868, S. 76—80.

[2]) Første Gang fremstillet i 1865 af J. J. A. Worsaae i hans Skrift »om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder« S. 69—87. Jevnfør C. Engelhardt »Kragehul Mosefund«, Kbhvn. 1867, hvor der S. 18—26 er givet en Udsigt over de mærkeligere Fund fra denne Tid.

høiet Arbeide og fyldt med »Aske« og sort Muld; i Jorden omkring det opsamledes:

tre Fibulae, de to af Bronce og bøiledannede, den tredie af Sølv og forgyldt (Plade III, Fig. 1);

en Sølv (Haar) Naal med smaa Halvmaaneprydelser;

tre Perler af Sølvblik, trukne paa en temmelig tyk Broncetraad (Pl. III, Fig. 6), flere Ravperler og Perler af spiraldreiet Sølvtraad, som formodenlig have været Mellemstykker i Perlerader (Plade III, Fig. 8);

et større og nogle mindre Stykker gulagtigt Glas med Spor af Tilhugning, og som vel vare bestemte til at lave Smykkestene af.

Den anden Jordhøi, af ligesaa stor Omkreds men tre Fods Høide, var allerede jevnet, da Meddeleren i 1866 kom til Stedet. Af hvad der endnu kunde sees, synes det, at en Kreds af sex til syv Fods Tværmaal paa Høiens Bund havde været omgiven af jevnt store Stene, hver enkelt omtrent svarende til en Mands Kræfter; i Midten har der været ladet Plads til et eller flere Lig, som have hvilet paa en finere og mere muldet Jord, end den, der var udenfor Stenkredsen, og Liget eller Ligene have vel været dækkede med de mange Smaastene, som nu vare spredte omkring paa Stedet. Ved at rydde Pladsen i Midten fandtes nogle Stumper ubrændte Ben og:

Fig. 20.

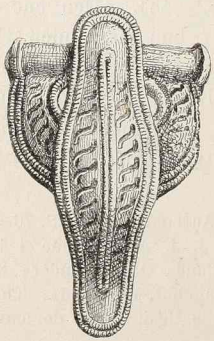

en Broncefibula af den tidlige Bøileform; tre Broncefibulae med Niello og Belægning af Sølv og Guld, samt ved Spiralfjedren bag paa de to Levninger af uldent, vævet Tøi; Brudstykke af en Fibula som de sidstnævnte (Plade III, Fig. 4 og 5). Til Sammenligning med det Plade III ved Fig. 7 fremstillede Brudstykke

af en Broncefibula afbildes her (Fig. 20) et fuldstændigt Spænde af samme Slags, som ligeledes er fundet paa Bornholm.

et rundt og fladt Broncespænde med Torn;

Brudstykker af en flad Broncering (Hals- eller Armring);

flere runde og langagtige Perler af tyndt, forgyldt Sølvblik med indpressede Prydelser; de have indvendig været udfyldte med Træ for at styrke dem; en omtrent fire Tr. lang rund Broncestang, som disse eller lignende Perler synes at have været trukne paa. To Perler af rød Stenjord og en større rund og grønlig Glasperle med Rifler paa Ydersiden;

en lille Guldring af to Spiralomgange, lige afskaaren ved den ene Ende; den er temmelig lille til at have været Fingerring og har maaske tjent som Pengering (Pl. III, Fig. 2);

to smaa Broncenaale med Ringe i Øskenerne;

to smaa halvrunde, guldbelagte Sølvbeslag, som ende i Dyrehoveder og bagpaa have Nitter (Plade III, Fig. 3);

et Spindehjul til en Haandten; det er en rund gjennemboret Sandstensskive af halvanden Tommes Tværmaal;

en lille Broncedopsko til en Sværdskede med den navnlig fra Kragehul Mosefund (Pl. I, Fig. 18) bekjendte Prydelse af fremstaaende Sømhoveder;

samt Skaar af to tynde Lerkar, som maaske alt i Oldtiden ere blevne trykkede itu mellem Stenene.

Hvad der er fundet i Høiene paa Møllebakken synes at tilhøre en tidlig Tid af denne Periode, maaske femte Aarhundrede, da paa den ene Side flere Former og Prydelser minde om de seneste Fund i den ældre Jernalder og paa den anden de for Mellemjernalderen eiendomlige Fibulae her ere mindre grotesk udviklede end det er Tilfældet i mange andre Fund.

99. Maaske det følgende Fund ogsaa i det mindste tildels kan henføres til denne Tid. Det er fra en Høi paa en Parcel af attende Selveiergaard i *Vestermarie Sogn* paa Bornholm (C 57—61) hvilken har været benyttet dels til Gravsted dels til i dens Udkanter at henlægge Sager, af

hvilke nogle inden Nedlægningen ere blevne behandlede paa hin egne Maade, som har givet Anledning til at tro, at slige Gjenstande ere viede til Guderne og givne dem som Offergaver. I denne Høi, hvis Indre bestod af Jord og mindre Stene i uordenlig Blanding, fandtes saaledes paa flere Steder Lerkar, fyldte med brændte Ben og Kulstumper, og andre, som kun vare fyldte med Jord. I dens nordlige Side udgravedes paa ringe Dybde en Del af et Menneskeskelet og tæt derved et aflangt firsidet Spænde af Jern og to Broncefibulae af (romersk) Bøileform. Et eenegget krumbøiet Jernsværd med Spor af Skeden — Form som Annaler for nord. Oldk. 1849, III, 2 — og Brudstykker af et lignende Sværd fandtes i den sydlige og vestlige Udkant af Høien.

Den største Del af Minderne fra vor Mellem-Jernalder ere fremdragne af Jordens Skjød uden Forbindelse med Menneskelig.

100. Saaledes fandtes følgende Smykker tolv Fod dybt i en Bakke ved *Lundby* i Nærheden af Vordingborg (C 102—108): en stor Broncefibula af noget lignende Form som »Nord. Old.« 384 med prydede drevne Sølvplader og indfattede blaa Glasstykker — tre mindre Fibulae af Bøileform — og efternævnte Gjenstande, som maaske engang vare Dele af et Halssmykke: halvmaanedannede Hængeprydelser med Øskener, spiraldreiede Bronceperler, nogle smaa Perler af Glas og brændt Ler af forskjellige Farver og 106 Ravperler, blandt hvilke de ti have en særegen Form, idet de ere indknebne omtrent paa Midten. Tre Alen over disse Ting opdagedes en Urne og et Menneske-Skelet, ovenpaa hvilket en Række Stene laa.

101. En Del Redskaber og Værktøi af Jern — tre Leer paa mellem $16\frac{3}{4}$—$18\frac{3}{4}$ Tommers Længde og med fremstaaende Tapper; en Øxe, der ligesom flere i Moserne fundne er skilt i flere Stykker; en »Celt«; et Bor af over 11 Tommers Længde; flere Meisler; en itubrudt Uldsax og tre Redskaber

af ukjendt Bestemmelse — ere udgravede af en Jordhøining paa *Skovslunde* Mark nord for Kjøbenhavn. (21589—98) [1]).

102. Fra *Skodborg* ved Kongeaaen er indsendt: en særdeles smuk og smagfuld Guldfibula med farvede Glasstykker indlagte mellem smaa opstaaende tynde Guldplader (verre cloisonné); en oval Guldring ligeledes med Prydelser indlagte med farvede Glasstykker, og som maaske har hørt til en lignende Fibula; tre Guldbrakteater og fem smaa røde og grønne Perler (20880—2, 20997 og 22138) [2]).

103. Paa en Mark ved *Skierne* nær Stubbekjøbing fandtes en stor og særdeles vel bevaret Sølvfibula med fantastiske Dyrehoveder, Firben og Slanger, forgyldt og paa flere Steder prydet med Niello (22147) [3]).

104. En Guldmønt, som er en tro Efterligning af en af Honorius' (395—425) Mønter, kun at Bogstaverne staae fra høire til venstre, formodenlig fordi Arbeideren har glemt, at de skulle stikkes omvendt, er oppløiet i *Østermarie* Sogn paa Bornholm (Kongl. Møntkabinet).

Fem Guldbrakteater af to Typer med Forestillinger af overhuggede Slanger nærmest som flere paa Tavlerne IX og X i Atlas for nordisk Oldkyndighed, navnlig som 181, 190 og 191, ere efterhaanden i de senere Aar fundne et Steds paa Grændsen mellem Nørre- og Sønderjylland. Aftryk af to af dem ere i Samlingens Arkiv.

Endnu skulle vi minde om et prægtigt damasceret, tveegget Jernsværd med Prydelser paa Heftet, som sikkert vise, at det hører til denne Tid. Det er udgravet af *Bildsø Mose* ved Valdbygaard nær Slagelse og er i Hofjægermester

---

[1]) Lignende Fund af Værktøi: fra Thiele ved Viborg og fra Snoldelev ved Kjøbenhavn (Annaler for nord. Oldk. 1858, S. 191), fra Vimose ved Odense (disse Aarbøger 1867, S. 246).

[2]) Worsaae »om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder«, S. 81, med Afbildninger; G. Stephens »old-northern runic monuments« S. 561, ligeledes med Afbildninger.

[3]) Afbildet i C. Engelhardts »Kragehul Mosefund« Side 24.

Bechs Samling. Et lignende Sværd, næsten Magestykke til dette, kjendes fra det mærkelige Skibsfund i en lille Høi ved Ultuna nær Upsala [1]).

Den yngre Jernalder — Tiden fra 8de Aarhundrede indtil ved Aar 1030 — eller Vikingetiden er Nordens glimrende Periode. De Minder vi have tilbage fra den udmærke sig ved en særegen storladen Pragt i Former og Prydelser. De fleste af vore Runestene høre til denne Tid. Foruden de vigtige Forøgelser, som denne Afdeling af Museet fik dels ved Runestenenes Flytning, dels ved Optagelse af Kong Frederik den syvendes Samling, navnlig to Vikingesværd, oppløiede samlede paa en Mark paa *Magleø* under Taarnborg Gods ved Korsør, paa et Sted hvor der tidligere har været en lille Høi, (25683—84) og det prægtige Gravfund fra Søllested i Fyn (25581—600) [2]) bør nævnes:

105. Nogle Mønter og andre Sølvsager, som ere fremkomne ved Pløining mellem nogle smaa Jordhøininger ved *Munkegaarden* i Ibsker Sogn paa Bornholm (21459—77): en snoet Haandledsring, en prydet Sølvplade, Perler af Sølvblik med Prydelser i kornet Arbeide, Ørenringe og andre Ringe, Kjæder, snoede Hals- og Haarbaand og Barrer. Mønterne vare bysantinske, kufiske, engelske, svenske, bømiske og tydske i et Tal af 866 hele og en Del Brudstykker og den yngste af dem fra Aar 1000 og 1006. Hele Skatten havde som det synes været nedlagt i en Trækasse, og næsten alt, baade Mønter og Smykker, var ituhugget. De talrige Snit i de afhuggede Sølvstykker, der

---

[1]) Bildsø Sværdet er afbildet og beskrevet i Illustreret Tidende, 7de Bind, 1866, Side 272 og 274. — Om Ultunafundet, se Skandinaviske Naturforskeres syvende Møde, Kristiania 1856, Side 644.

[2]) Begge Fund ere beskrevne (med Afbildninger) af J. J. A. Worsaae i Illustreret Tidende 2det Bd., 1861, S. 291—92 og 3die Bd., 1862, S. 259. Jevnfør ogsaa for Søllested Fundets Vedkommende Antiquarisk Tidsskrift 1861, Side 16 o. flg.

have tjent som Betalingsmiddel efter Vægt, ere formodenlig gjorte for at prøve Metallets Godhed, dets Hvidhed og Blødhed [1]).

106. Et noget lignende Fund af Sølvsmykker — glatte og riflede Hals- og Armringe, Kjæder, — Stænger og Barrer, hvilket alt er brudt og hugget itu, samt Mønter, af hvilke den yngste er præget mellem Aarene 946—955, er fra Egnen ved *Jyndevad* i Burkal Sogn mellem Tønder og Flensborg (20952—60). Mønterne ere for største Delen kufiske, dernæst engelske, franske, tydske, italienske og een fra Bysants.

107. Ved *Kulhusgaarden* nær Jægerspris (21053, 21244 og 21770) er i en Mose fundet afhuggede Stykker af fladt hamrede Sølvbarrer, af Hals- eller Armringe, snoede af Sølvtraade, af flade Sølvarmbaand o. s. v. samt nogle Mønter, blandt hvilke de yngste, som ere prægede for Kong Ædelred den anden af England, vise, at Fundet maa være nedlagt omtrent ved Aar 1000.

108. En ufuldstændig Sølvring, snoet af sex Sølvsnore, som enhver for sig atter er sammensnoet af to Traade — 11 Tommer i Tværmaal — og en ligeledes ufuldstændig konstigt flettet Sølvkjede ere fundne ved *Stevntoft*? (25566—7).

Dette Slags Fund (105—108), der ere særdeles hyppige fra Hedenskabets sidste Tid her i Norden, minde levende om Steder i Sagaer, f. Eks. den om Egil Skallegrimsen, hvor Nedgravning og Henlæggelse af Penge og Smykker maa bero paa Forestillingen om, at slige gjemte Skatte vilde komme En tilgode i det næste Liv. Og de ere ogsaa Vidnesbyrd om en betydelig Handel med Arabien eller arabiske Provinser, om end denne Handel vistnok ikke har været direkte, men er gaaet gjennem mellemliggende Folkefærd.

---

[1]) Jvfr. C. F. Herbst i disse Aarbøger 1866, Side 389.

109. To skaaldannede Spænder lignende Nord. Olds. 421 bleve fundne ved Harvning paa en Mark under *Eriksholms* Gods ved Holbæk. (11869 og 22178)

110. I en Høi i *Odsherred* ere to skaaldannede Spænder fundne sammen med Brudstykker af et tredie, som det siges ved et Kvindelig. (25643—4) De to ere omtrent ens, af 4 og 4½ Tommers Længde og prydede med Ormeslyngninger i drevet, gjennembrudt og forgyldt Arbeide samt med fem fremstaaende Halvkugler; Former nærmest som »Nord. Olds.« 421.

111. En gjennembrudt Overdel af et skaaldannet Spænde, lignende Nord. Olds. 422, er opgravet af en Mose ved *Hedehusene* ved Roskilde (C 112).

112. Et Brudstykke af en Runesten er i Marts Maaned 1866 opdaget ved *Nørre Stenderup* fem Fjerdingvei nord for Kolding. (C 87) [1])

Ved den Side 83 omtalte Flytning af Runestene bleve følgende bragte fra Rundetaarn og Trinitatis Kirkegaard til Prindsens Palais: [2])

Stenen fra *Vordingborg* (Th. S. 350; St. S. 335) [3]); *Tryggevælde* ved Kjøge (Th. S. 30, St. S. 807); *Snoldelev* ved Roskilde (Th. S. 13 og 243, St. S. 345); *Sandby* ved Ringsted (Th paa flere Steder); Brudstykke fra *Baarse* ved Præstø (Th. 292, Antikv. Ann. 4, 233) — paa Sjæland;

Sørup ved Svendborg paa Fyn (Th. Side 115; Ant. Ann. 3, 353);

Bregninge (Nord. Tidsskrift f. Oldk. I, 320 og 325) og *Tirsted* (St. Side 798) — paa Lolland;

---

[1]) Stephens, Old-northern runic monuments, Side 582.

[2]) Om de middelalderlige Mindesmærker, som ved samme Leilighed fik Plads i Museet, se blandt andet Side 145 og 148.

[3]) Som Forkortninger i Henvisningerne ere brugte: Th. om Professor Thorsens »De danske Runemindesmærker«, Kbhvn. 1864; St. om Professor Stephens' nysnævnte Runeværk.

Sønderkirkeby paa Falster (St. S. 730);

Eistrup Mølle ved Asferg nær Randers (St. S. 637); *Egaa* ved Randers (Nord. Tidsskr. 2, S. 242); *Glenstrup* ved Hobro (Antikv. Ann. I, 129); *Brønderslev* ved Aalborg (St. S. 659) — i Nørrejylland.

Sørup Stenen og Brønderslev Stenen ere fra den kristne Tid, og maaske ogsaa en enkelt af de andre er yngre end Aaret 1030.

Den ældre Middelalder

er Tiden mellem 1030, da Kristendommen kan antages at være almindelig udbredt i Danmark, og henved 1300, da Rundbuestilen (den romanske Stil) er afløst af Spidsbuestilen eller Gotiken. I den tidlige kristne Tid indtager Geistligheden sin Plads ved Siden af og ofte over Krigeren og Statsmanden; Kirkehyrden forener ofte som Biskop alle tre Værdigheder i sin Person. De mindre Mindesmærker, som ere os levnede fra den Tid, ordne sig ligesom af sig selv i kirkelige og krigerske. Mark- og Mosefund blive nu sjeldnere og tilhøre alle denne Periodes Begyndelse, og enkelte af de under 1—4 nævnte større Sølvfund kunne maaske høre til Tiden, ligesom det ogsaa kan være Tilfældet med en og anden af Runestenene. Vaabnene ere i det hele taget sjeldne, og største Delen af det bevarede skriver sig fra vore Kirker.

113. Markfund fra *Harrendrup* Skov ved Middelfart (D 31—34): Ved at grave langs en Grøft opdagedes: Et Armbaand, dannet af en krumbøiet tynd Guldplade, der i Midten er $\frac{11}{12}$ Tomme bred, og hvis Ender ere lagte over hinanden og loddede sammen; det er af temmelig raat Arbeide. — Et Hængesmykke, der er dannet af en forgyldt Sølvmønt med riflet Øsken og Ring. Paa Mønten, som er overbrudt, findes et Kors staaende paa tre Trin og ved dets Sider to Brystbilleder. Den er en barbarisk Efterligning af en af Keiser Basilius 2den og hans Broder Konstantin

11tes Mønter (975—1025), med ulæselig Omskrift paa Forsiden og en ligeledes ulæselig og uforstaaelig Indskrift med latinske (?) Bogstaver paa Bagsiden. Saadanne barbariske Efterligninger af græske og romerske Mønter ere ikke sjeldne i Oldtiden (jevnfør f. Eks. den foran paa Side 139 under 104 omtalte Guldmønt). — Hængesmykke af en rund, noget hulbøiet Sølvplade, der har svage Spor af Forgyldning, og paa hvilken med takkede Omridslinier er fremstillet Brystbilledet af en Mand med oprakte Hænder og med tre Kors udgaaende fra Hovedet; det er formodenlig et Kristusbillede. Pladen er omgiven med en riflet Sølvring med Øsken og Ring (Fig. 21). — Et lignende Sølv Hængesmykke med en lignende, men endnu mere barbarisk Forestilling. — Paa alle tre Smykker sidder Ringen til at bære dem i saaledes, at Forestillingerne komme til at staae paa Hovedet.

Fig. 21. $\frac{1}{1}$.

Fig. 22. $\frac{1}{1}$.

114. Forgyldt Bronce Hængesmykke (21519) fra Egnen mellem *Roskilde* og *Leire*; paa det sees et kronet Mandshoved med en Omskrift af latinske Munkebogstaver, der ikke er tydet (Fig. 22). »Det er neppe muligt at afgjøre, hvilken af de tre samtidige Konger, Svend Grathe, Knud den femte eller Valdemar den første, der er fremstillet paa det« [1]),

[1]) C. F. Herbst, Bjergsted Møntfund, i disse Aarbøger 1866, 403.

men der er ingen Tvivl om, at det er fra de nævnte Kongers Tid. Ogsaa her sidder Øskenen med Ringen til at bære det i bagvendt.

115. Et Hængesmykke som er dannet af en stor, forgyldt Kobberbrakteat omgiven med en Rand af riflet Kobbertraad med Øsken og Ring. Forestillingen, som nærmest minder om den paa bysantinske Mønter fra omtrent Aar 1000, er et stort Jerusalemskors paa et Fodstykke (Golgata) og ved hver Side af Korset et kronet Brystbillede af en Mand. Omskriften er hverken fuldstændig eller til at tyde. Det skal være fundet i Nærheden af *Roskilde* (D 61). Ligesom paa de ovennævnte Hængesmykker sidder ogsaa her Øskenen med Ringen paa et for os feilt Sted, men da dette synes at være almindelig paa tidlig kristelige Hængesmykker, har det vel havt sin Grund og er ikke tilfældigt [1]).

116. Et af de tidligste kristelige Minder her i Norden og vistnok ogsaa et indenlandsk Arbeide er en Mindesten eller Gravsten, som opgravedes ved Aaret 1820 paa *Kjerte* Kirkegaard (ved Assens), hvor den var sunken noget ned i Jorden. (DLXVI [b]) [2]) I 1866 blev den flyttet fra Trinitatis Kirkegaard til Oldsagsamlingen i Prindsens Palais. Det er en massiv tagdannet Granitblok af 5½ Fods Længde, rigelig 2 Fods Brede og 20 Tommers Høide, hvilende paa to Graastens-Fodstykker (Fig. 23). Paa alle fire Side findes Forestillinger i halvtophøiet Arbeide. Paa den ene Langside (Fig. 24): en langstrakt, gaaende Løve med et Menneskehoved i Munden, hvorved der formodenlig er tænkt paa Ordene i Peters 1ste Brev 5, 8: eders Modstander Djævlen gaaer omkring som

---

[1]) Jevnfør bl. andre ogsaa et hos Stephens (i Runic Monuments, Side 510) afbildet Smykke fra Sverig, og en Guldbrakteat fra Lerbro Sogn paa Gulland, afbildet i Annaler for 1842, Side 129.

[2]) Antikvariske Annaler 4, 204.

en brølende Løve og søger hvem han kan opsluge.» Paa den anden Langside (Fig. 25): en Mand, som spænder Pilen paa sin Bue i Kamp mod en Centaur, væbnet med et Skjold; dernæst en Engel med Vinger og Straaleglands om Hovedet, som med begge Hænder løfter en lille Menneskeskikkelse, Billedet af den afdødes befriede Sjæl, foran sig. Da Centauren forestiller de onde Lyster og Fristelserne, kan hele Fremstillingen vistnok tydes saaledes, at den afdøde har været efterstræbt af Menneskets Fjende, men har bekæmpet sine onde Lyster, saa at hans Sjæl efter Døden af Englen bliver baaren op til Paradisets Glæder. Paa den ene af Endestykkerne (Fig. 24), findes en Menneskefigur med en Stav i den høire Haand og et Kors i den venstre, som holdes op mod Brystet, og paa den modsatte Flade synes Kristi Navnetræk at være fremstillet (Fig. 26). Dog maa det bemærkes, at Stenens Overflade er bleven meget ru og har lidt en Del af Tidens Tand og af Fugtighed, saa at flere af Figurerne ere utydelige. En noget lignende Mindesten, men fra en senere Tid, findes paa Sjørring Kirkegaard (ved Thisted); en omtrent samtidig med Runeindskrift og latinsk Indskrift i Stockholms Nationalmuseum (fra Botkirke i Södermanland) og flere i England [1]). Vi have ingen bestemte Data til Oplysning om Kjertestenens Alder, men da den efter Konststilen synes at være en Del ældre end Gjesingholm Stenen (næstfølgende Nr. 117), feiler man neppe meget, naar man sætter den til 11te Aarhundrede.

Fig. 26.

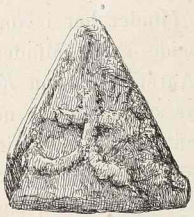

[1]) Cutts, Sepulchral Slabs and Crosses of the Middle Ages, London 1849, paa flere Steder.

Fig. 23.

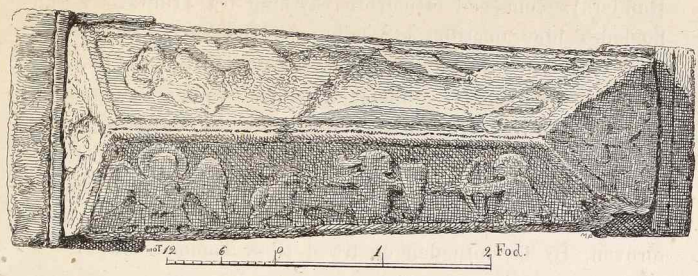

Fig. 24.

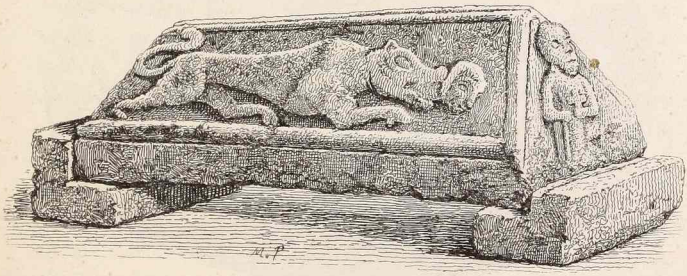

Fig. 25.

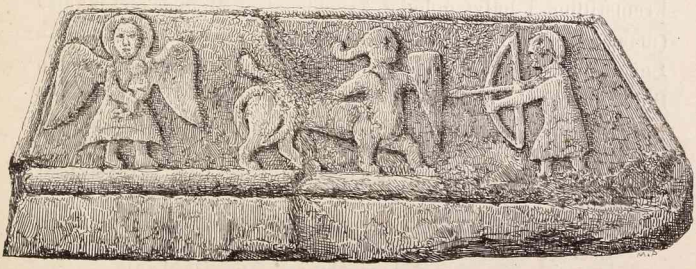

117. Ligstenen fra *Gjesingholm*, forhen Løvenholm (ved Randers), som ved oftnævnte Flytning fra Trinitatis Kirke ligeledes blev opstillet i Samlingen (DLXVI [c]), er en flad mørk Granitsten, paa hvilken Biskop Thore af Ribe (1114—34) er fremstillet i halvt ophøiet Arbeide. Under Bispen sees Kristus som det Guds Lam, der bærer al Verdens Synd; her fremstillet som en Væder, der støtter Korset med det ene Forben. [1]). I Runeindskriften findes eet Ord med latinske Bogstaver. Stenen er 2 Alen 14 Tr. lang, 18½ Tr. bred foroven, 16 Tr. forneden og fra 4 til 8 Tommer tyk. [2])

Fig. 27.

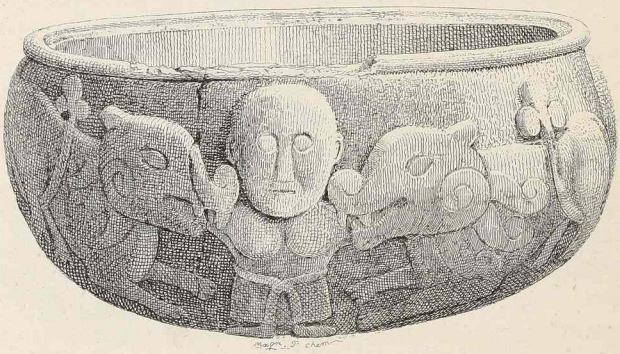

118. Et Graastens Døbekar fra *Vendsyssel* af 28 Tommers indvendigt Tværmaal har paa Ydersiden en mærkelig Fremstilling i halvt ophøiet Arbeide af en Menneskeskikkelse (maaske en Kvinde), staaende mellem to mod den vendte Løver, der synes at bide i dens Bryster (?) Paa den anden Side staae to mod hinanden vendte Løver. [3]) Lignende Forestillinger af to mod hinanden vendte Dyr ofte med et

[1]) Jevnfør med Hensyn til denne Fremstilling det Side 154 nederst anførte.

[2]) Beskreven (med Afbildning) af Prof. G. Stephens i Illustr. Tidende, 8de Bind, 1867, Side 397.

[3]) Jevnfør Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1866, 345.

Menneske, et Træ eller en Søile med en Skaal mellem sig ere gængse i den ældre Middelalders kirkelige Konstværker og kunne følges gjennem Middelalderen langt ind i Oldtiden. Det ældste Eksempel paa dette Slags Forestillinger, som vi have herhjemme, er paa Hængesmykker fundne ved Brangstrup (afbildede i disse Aarbøger 1866, Tavle IV Fig. 1 og 2), men de ere udentvivl af bysantinsk Arbeide, medens Døbekarret vistnok er indenlandsk Arbeide. Forestillingen paa det skal maaske sige, at Mennesket, inden det renses i Daabens hellige Vande, fortæres af sine onde Lyster, som ere fremstillede ved vilde og glubske Dyr. (21047). Jevnfør ogsaa Skakbrikken Nr. 131 Side 158.

I den katolske Tid indviedes Alterbordet ved Nedlæggelse eller Indmuring af Helgenlevninger. Oprindelig havde man høitideligholdt Martyrernes Fødselsdage, saaledes kaldtes de Dage paa hvilke de havde lidt Martyrdøden, ved deres Grave paa Kirkegaardene eller i Katakomberne; senere flyttedes deres jordiske Levninger ind i Kirkerne, og naar der var en underjordisk Kirke eller Krypt fik Martyrens Kiste sin Plads i denne og lige under Altret i den øvre Kirke. Derved kom der for den katolske Bevidsthed en vis Forbindelse mellem Alterbordet og Martyrgraven, og efterhaanden som Kristendommen bredte sig ud ogsaa over mange Lande, som ikke havde Martyrer for Troen, maatte man lade sig nøie med mindre Levninger, der nedlagdes i Alterbordet ligesom i en Martyrgrav. Det er gjerne smaa Blyæsker som f. Eks. den i Nord. Olds. Nr. 529 afbildede, der bevaredes i Hulningen af en større Sten eller af et større Stykke Træ og dækkedes af en Serpentinsten eller anden Sten. Ved Istandsættelser af Altrene fra den katolske Tid er der efterhaanden fundet en stor Mængde slige smaa Helgen- og Martyrgrave, og mange høre vistnok til Tiden før 1300.

119. Egetræsplade med Ligsten af Serpentin fra *Gosmer* Kirke mellem Horsens og Aarhus (D 17); den var indmuret

i Alterbordets Fodstykke. Træpladen, 10¼ Tommer i Firkant, noget over en Tomme tyk, er forsynet med et Skydelaag. Serpentinstenen dækker et regelret firsidet hult Rum i Træpladens Midte og deri gjemmes nogle Relikvier, en Bensplint og et lille Stykke Rav, indsvøbte i Tøi; paa et Papir staaer skrevet »parvum frustum de sto teobabaldo« — med opløste Forkortninger.

120. Ved Nedbrydning af det gamle Alterbord i *Freslev* Kirke under Bregentved Gods (D 66—68) fandtes i 1867 midt i Overfladen en firkantet glat Kalksten, omtr. 8 Tommer i Firkant og henved en Tomme tyk og under den en lille Relikviæske, dannet af en sammenlagt Blyplade, med sit Indhold af nogle Benstumper og smaa Stykker Silketøi. Dybere nede i Bordet omtrent mod Midten laa en lignende lille Blyæske, som ligeledes indeholdt nogle smaa Stykker Silketøi.

121. Lignende smaa Relikviæsker, som oftest sammenlagte af en som et Kors udskaaren Blyplade, ere indsendte fra *Hallenslev* Kirke ved Slagelse (D 26—27) — hermed fulgte en rund Dæksten af Serpentin af henved tre Tommers Tværmaal og ½ Tommes Tykkelse — og fra *Skjolde* Kirke ved Horsens (21237); i den sidstnævnte var der nogle Stumper Silketøi, et lille ringdannet Broncespænde uden Torn og en Frugtkjerne.

122. Om en fra *Hostrup* Kirke ved Tønder indsendt Relikviæske har C. F. Herbst givet Meddelelse i Slesvigske Provindsialefterretninger, 4de Bd., Side 162. Den indesluttede foruden nogle i Silketøi svøbte Benstumper en Pergamentsseddel med latinsk Skrift, hvoraf det sees, at Høialteret var indviet i 1477 til Ære for Jomfru Marie, Hellig Laurentius, Marie Magdalene og Andreas (20950).

123. En Hængelampe af Malm, 5 Tr. bred, med Laag, paa hvilket en fritstaaende, udgraveret Due, og som hænger i en sytten Tommer lang Malmkjæde, er oppløiet paa en

Mark under *Thiele* Gods (Randers) paa et Sted, hvor Thiele Munkekloster tidligere skal have staaet (21490). Fig. 28.

Fig. 28. $\frac{1}{3}$.

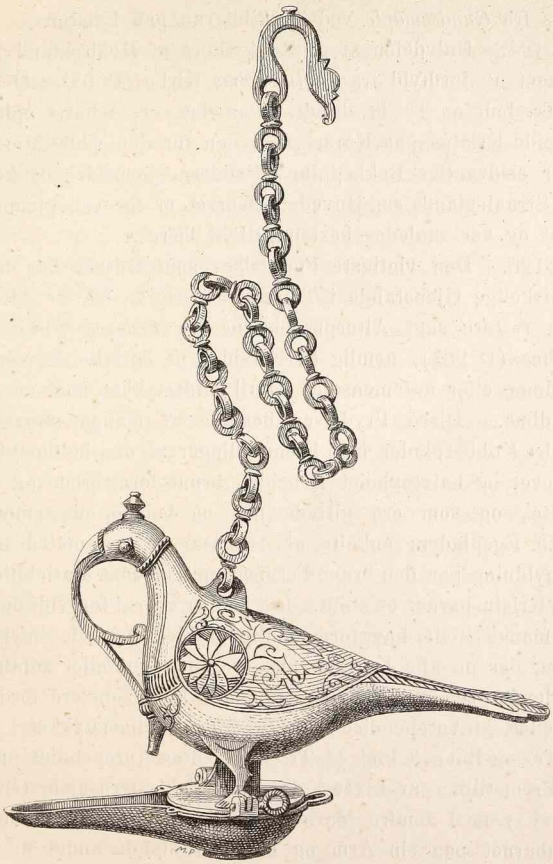

Ligesom man saaledes ved Altrenes Indvielse nedlagde Helgenlevninger i dem, hensattes der paa dem ved Høitider

kostbare Skrin, som gjemte Minder om ofte mange Helgener, og man bar Helgenlevninger paa sig, indesluttede i kostbare Kors som f. Eks. det i Nord. Olds. 510 afbildede af Guld fra *Ourø* i Holbæksfjorden eller Sølvkorset Nr. 511 sammesteds fra *Gundsemagle* ved Torkildstrup paa Falster.

124. Halvdelen af et Relikvikors af Hvalrostand blev optaget af Jordfyld fra *Herlufsholms* Kirke (D 58). Det er $2\frac{1}{2}$ Tr. høit og $1\frac{5}{8}$ Tr. bredt. Paa det sees i halvt ophøiet Arbeide Kristus paa Korset med den for den ældre Middelalder sædvanlige Beklædning, Fødderne jevnsides og korsdelt Straaleglands om Hovedet. Korset er foroven gjennemboret og var saaledes bestemt til at bæres.

125. Den vigtigste Forøgelse, som Museet har faaet af kirkelige Gjenstande i Tidsrummet 1863—67, er Alteret eller rettere sagt Alterprydelserne fra *Lisbjerg* Kirke ved Aarhus (D 287), nemlig til Forsiden af Alterbordet (antependium eller antemensale) og til Midtstykket med en stor Rundbue. Disse Prydelser bestaae af mange større og mindre Kobberplader med Fremstillinger af den hellige Skrift i drevet og halvtophøiet Arbeide, brunt ferniserede og forgyldte, og som ere nittede paa og bøiede om temmelig tykke Egeplader; enkelte af Arabeskerne ere malede med Forgyldning paa den brune Fernisgrund, medens Mariebilledet med Kristusbarnet er støbt. Det hele er stærkt forgyldt og har paa mange Steder havt formodenlig forskjelligfarvede Smykkestene, der nu alle paa een nær ere borttagne eller udfaldne. Breden er rigelig 5 Fod og Høiden 8 Fod, som ere fordelte saaledes, at Antependiet er 3 Fod 5 Tr., Mellemstykket 1 Fod $3\frac{1}{2}$ Tr. og Buen 3 Fod $4\frac{1}{2}$ Tr. høie. Paa Antependiet findes en Fremstilling af Livet i det himmelske Jerusalem (CIVITAS HIERVSA +) med Jomfru Marie som Himmeldronning holdende Jesubarnet paa sin Arm og omgiven blandt andet af tolv kvindelige Figurer (ligesom Kristus med sine tolv Apostle) af hvilke de ti forestille Dyder og de to Helgeninder (SCA BRIGIDA og SCA TECLA). Alle Figurerne ere omtrent ens, og

Konstneren har øiensynlig ikke havt mange ydre Kjendetegn til Raadighed, en Omstændighed, der forøvrigt tjener med til Bestemmelse af Konstværkets Alder, da det først var henimod 1250, at Særtegnene bleve almindelige. Indskriften paa Rammen, af hvilken kun de tre Sider ere læselige, medens den fjerde ved Tidernes Ugunst og daarlig Behandling paa en Tid, da man ikke forstod at skatte dette Mindesmærke, er udslettet, har Hensyn til de billedlige Fremstillinger; der staaer nemlig, med opløste Forkortninger og tildels i Munkevers:

+ HORTOR VT INTRETIS REQVIEM DVO TEMPVS HABETIS:
+ NE FORIBVS CLAVSIS QUEA VOS NON AVDIAT AVRIS: ∞ +
+ VENITE BENEDICTI PATRIS MEI PERCIPITE REGNVM QVOD VOBIS
+ PARATVM EST AB ORICINE QVNDI DICET DOMINVS: ∞

(»Jeg paaminder Eder at gaae ind til Fredens Rige, medens I have Tid, for at ikke, naar Dørene ere lukkede, mit Øre ikke skal høre Eder. Kommer, I min Faders Velsignede, og tager det Rige i Arv, som er Eder beredt fra Verdens Grundvold blev lagt, siger Herren.«)

I sex Runddele paa Rammen om Antependiet ere de fire Evangelisters symbolske Mærker, som de aabenbaredes for Ezekiel (I, 10) og som Johannes saa dem i sine Syner (4, 7): Ørn (+ IOHANNES) Menneske (MATHEVS) Kalv (LVCAS) og Løve for Markus, alle bevingede og med Straaleglands om Hovederne. Endvidere Kristus som det Guds Lam, der bærer al Verdens Synd, her en Væder, hvis ene Forben støtter et Kors, og i den sjette Runddel to kæmpende Dyr.

Paa Mellemstykket findes en af den tidlige Middelalders mest yndede og maaske hyppigst gjentagne konstneriske Fremstillinger, Kristus kommen i sin Herlighed for at dømme levende og døde, og omgiven af Apostlene. Han holder i sin Haand Livets opslaaede Bog, hvori læses: EGO SVM VIA VERITAS ET VITA, »Jeg er Veien, Sandheden og Livet«, og ved hans Fodskammel ligge to Løver i Henhold til Ordene i en af Davids Psalmer (91, 13) »Paa Løver skal du træde og

paa Øgler og stampe paa Løveunge og Drage.« Blandt de mange andre Særkjender, som omgive Herren, træffe vi her ogsaa Solen og Maanen, personifiserede efter klassisk Opfattelse, som to Brystbilleder nemlig, Solen med to Fakler og Maanen med een. Til begge Sider staae tolv Apostle, alle ligesom Kristus med nøgne Fødder, med lukkede eller aabne Bøger og Straaleglands om Hovederne; ikkun Peter, kjendelig ved Nøglerne, er udmærket fremfor de øvrige ved en perleprydet Straaleglands lig den om Kristi Hoved, dog at den ikke er korsdelt. Paa Rammen om Mellemstykket ere følgende tre leoninske Verslinier:

+ OMIBVS EXVTIS REX ET TVA IVSSA SECVTIS
. QVE FVERIT MERCES DIC REX QVI CVNCTA COHERCES
. ANTE MEV VVLTV CV̄ NIL REQVANEBIT INVLTVQ ⁘

(»For dem, o Konge! som have forladt alt og fulgt dine Bud, siig Konge, som styrer alt, hvad Lønnen skal være? (Matth. 19, 27—28). For mit Aasyn skulle I staae, naar Intet bliver ustraffet (paa Dommens Dag)«.)

Under den aabne Bue har der været tre fritstaaende Figurer, af hvilke kun den midterste er tilbage, men ufuldstændig. Den Korsfæstede er fremstillet med aabne Øine, uden smerteligt Udtryk, som den, der seirede over Døden; han bærer derfor Livsens Krone, ikke Tornekronen, og Fødderne, der ere jevnsides og uden Naglegab, hvile paa et Slags Skammel (suppedaneum). De to manglende Figurer ved begge Sider have sikkert været Maria ved den høire Side og ved den venstre Johannes. Nærmest hertil slutte sig to store Runddele paa Buens brede Fodstykker, den ene med en typologisk Scene af det gamle Testamente, Isaks Offring (1ste Mose Bog 22, 12) der er den gamle Pagts Forbillede for Kristi Død. Abraham sparer ikke sin eneste Søn, og denne bærer selv Brændoffrets Træ ligesom Guds Eenbaarne selv bar sit Kors; Væderen, som ved Hornene hængte i Busken, og som blev offret, blev derefter Forbillede

for Kristus paa Korsets Træ og brugtes i Fremstillinger af agnus dei i Stedet for Lammet. Saaledes f. Eks. paa Altrene fra Lisbjerg og fra Tvenstrup, paa Ligstenen fra Gjesingholm (se foran Side 148, Nr. 117) og for at tage et Eksempel andensteds fra paa en Sølvbrakteat fra Valdemar den Store (se Plade V Nr. 27 i disse Aarbøger for 1866).

Den forklarende Omskrift paa Buen er tildels i gamle Munkevers:

+ IN CRVCIS HOC SIGNO DANTV MEDICAMINA LIGNO
: HIC SANATVR HOMO QVI TRAXIT VVLNERA POMO
+ QVALIA CERNIS HOMO PRO TE CRVCIAMINA PORTO
. CREDITO NEC DVBITA MORS MEA VITA TVA
⁝· ABSQ NOTICIA CREATORIS SVI OMI . HOOIO PECVS E

(»I dette Korsets Tegn gives Lægedom ved Træet; her læges Mennesket, som fik sine Saar af Æblet. Du seer, o Menneske, hvilke Pinsler jeg bærer for dig. Tro og tvivl ikke om, at min Død er dit Liv. Uden nogen Kundskab om sin Skaber er Mennesket som Markens Dyr«).

Øverst paa Buen ere syv mindre Buer i aftagende Størrelse med Kristus i sin Herlighed, omgiven af Marie (+ SCA OARIA) og Johannes (+ IOHS EVVANGELIST) Kosmas og Damianus og to knælende og tilbedende Engle. De to Helgene, som havde deres Fødselsdag, den Dag de lede Martyrdøden, her i Norden den 27de September, vare Læger paa Sicilien og bleve henrettede under Kristenforfølgelsen Aar 303. Da de ere de eneste Helgene, der findes paa disse Alterprydelser, kan man formode, at Alteret oprindelig har været viet til dem.

Rammerne og Buen ere prydede med Sammenslyngninger af Planter, Fugle, firfødede Dyr, Centaurer og Mennesker. Dyr og Mennesker ere i urolig Bevægelse og i indbyrdes Kamp. De kunne ikke betragtes som blotte Prydelser, men fremstille vistnok tillige Verdens lidenskabelige og urene Kampe i Modsætning til det Fredens og Hellighedens Rige, som Hovedforestillingerne vise. Gjennem Bestiarierne eller Beskrivelser af Skabningens og Fantasiens forskjellige Dyr

var man i Middelalderen, navnlig i 11te, 12te og 13de Aarhundrede, fortrolig med Billedernes Indhold. Hele Karakteren i dem minder stærkt om den, der findes i vævede Tæpper, hvis Brug var almindelig i den katolske Kirke, og som allerede fra 8de Aarhundrede af forskreves fra Orienten og Syrien; de kaldes cortina Alexandrina, pallia Tyria og vela Byzantea et Syrica. Saracenske og senere ogsaa bysantinske Arbeidere vævede i Palermo prægtige Tøier af dette Slags til de normanniske Hertugers Brug; vi have udentvivl Prøver paa slig Vævning i de Tøier, som optoges af Kong Knuds Helgenskrin i Hellig Knuds Kirke i Odense, og som nu tildels bevares i Oldsag-Museet. Maurerne bragte denne Haandgjerning til Spanien, og selv længe efterat den var bleven indenlandsk i Vesteuropa, vedbleve dog orientalske Mønstre at være yndede og gængse. Endnu i trettende Aarhundrede kaldes det Slags Arbeidere i Paris »tapiciers de tapis sarazinois«. Tæppe-Mønstrene kunne vistnok i det hele taget betragtes som Forbilleder for mange Reliefer paa Kapitæler, Portalbuer og Forsider fra Rundbuestilens Tid [1]).

Lisbjerg Alteret er ikke enestaaende i Danmark; vi kjende syv andre, som stemme med det i Konststil og Arbeidsmaade, i Udsmykning, i Valg af Indhold og dets Ordning, og som derfor vistnok ogsaa ere samtidige med det. Museet eier et fra den nedbrudte Tvenstrup Kirke ved Horsens; det prægtigste og bedst bevarede er i Sal Kirke mellem Holstebro og Skive; i Ølst K. ved Randers og i Stadil K. ved Ringkjøbing ere kun Antependier eller Beklædninger til Alterbordenes Forside, medens Prædella eller Mellemstykke og Bue nu mangle og maaske aldrig have været der, da de formodenlig oprindelig have været Hovedaltere, medens Lisbjerg, Tvenstrup og Sal Altrene kunne tænkes at have været Sidealtere i den katolske Tid. End-

---

[1]) Jvfr. Springers ikonografische Studien i 5te Bind af Mittheil. d. k. k. Central-Commission zu Wien.

videre findes der efter Arkitekturmaler J. Kornerups Meddelelse til Direkteuren for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring Levninger af et lignende Antemensale i Sinbjerg Kirke nord for Veile. I Sønderjylland kjendes kun eet, nemlig Antependiet i Kværn K. i Angel og i Skaane et i Lyngsiø K. [1]).

Efter Konststil og Indhold, Bogstavformer og mange Enkeltheder, som det er vanskeligt at paavise forstaaeligt uden Afbildningers Hjelp, høre disse Altere til den anden Halvdel af 12te Aarhundrede, og de bør holdes i Ære ogsaa som Minder om den Pragt, hvormed de Kirker af Kampsten, Tuf- og Brændtsten bleve udstyrede, som trindt om i Danmarks Land dengang afløste de tidligere Træbygninger. Men nu ere lignende Altere ikke længere almen forstaaelige, og der vises dem heller ikke altid den tilbørlige Omhu. Da Lisbjerg Kirkeeiere ønskede at afhænde den gamle Altertavle, blev den erhvervet af Museet mod et nyt malet Alterbillede.

Af Gjenstande, som ikke høre til Kirkens Omraade, henlede vi Opmærksomheden paa følgende:

126. Et tveegget Jern Slagsværd, fundet i et Vandløb paa Skjellet mellem *Tornemark* og *Skafterup* Marker ved Skjelskør, tre Fod under Jordsmonet (D 261). Det har en flad Knap og lige Parerstang; Pladsen mellem disse ere 7 Tommer lang; Sværdets hele Lægde 4 Fod.

127. Et Broncesegl, hvori er indgraveret St. Peter siddende med Pavekrone paa Hovedet og Nøgle i venstre Haand. Omskriften er + S ‡ ꝺONVIVII ‡ SÄNꝺꝺI ‡ PꝺꝺRI ‡ FÄBRORVM' ꝼORS (21308). Det er indsendt fra *Horsens*.

128. *Gjørding* Herreds Segl (21438). Det er rundt, af Bronce og i det er graveret en til venstre Side ridende Riddersmand med halvt fældet Lanse og Tøndehjelm paa Hovedet. Omskriften er + SꝺꝺRꝺTVꝺ ꝺVRINꝺ HꝺRꝺTH; gjennem

[1]) Omtalt i Brunius, Skånes konsthistoria, Side 545.

andet v og næstsidste α er der en Streg. Tværmaal $2\frac{1}{3}$ Tr. Efter Dragten og Bogstavformerne synes det at være fra trettende Aarhundrede. Indsendt fra *Ribe*.

129. Et Signet af Rav i Form af et spidst Skjold; paa den halvrunde Bagside er der en Øsken, paa Forsiden et Kors mellem Solens og Maanens Stjernebilleder og derom en Indskrift med Munkebogstaver, som paa et Par nær (B O L) ere ulæselige. Det skal være fundet paa *Fyn* (D 268).

130. En Sølvfingerring, paa hvis udvendige Side findes følgende Bogstaver udfyldte med Niello: + NICHOLAUS SKIVTÆBORCH; funden under et gammelt Hus i *Saxkjøbing* (21143). Nærved Assens ligger en Sogneby, som hedder Skydebjerg.

131. En $2\frac{1}{2}$ Tr. høi Skakbrik, udskaaren af Hvalrostand og forestillende en Biskop tilhest med Tøilen i venstre Haand. Den høire stikker han rolig i Gabet paa en Drage eller andet glubende, firbenet Dyr, hvorved Tanken vel er

Fig. 29. — $\frac{1}{1}$ — Fig. 30.

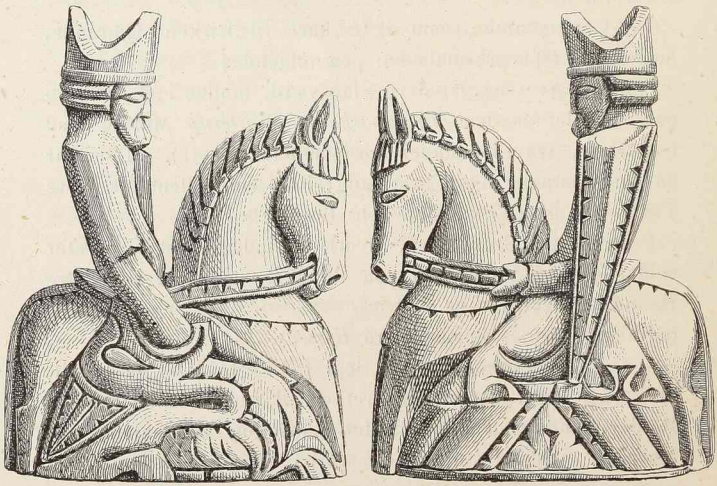

den, at det onde er magtesløst og uskadeligt i Kamp mod den, der stoler paa Gud. Venstre Arm dækkes af et langagtigt, trekantet Skjold. Den er funden ved Gravning dybt i Grunden til Bikubens Gaard i Silkegade i *Kjøbenhavn* (D 16).

132. Skakbrik af Hvalrostand, 3½ Tr. høi (D 35). En Konge sidder med foldede Hænder paa en Tronstol. Paa Stolens ene Side er indridset et lille Hagekors (卐) og paa Bagsiden ⊥ indeni en Sirkel. Den blev oppløiet ved *Hjortespring*.

133. Et fladt Broncestykke med Runer indridsede paa begge de brede Sider, maaske en Amulet, er 1867 funden ved Gravning i *Roskilde* mellem Maglekilden og Domkirken (D 29). Det er 3½ Tr. langt, ½ Tomme bredt, rundet i den ene Ende og gjennemboret og forsynet med en Broncering i den anden. Af Runerne kunne læses paa den ene Side ᛋᛁᚢᚾᚱᚦ (Sivarth) og paa den anden: ᛅᚴᚢᚠᚱ (Olufr)[1]).

Den yngre Middelalder, Spidsbuestilens Tid eller Tidsrummet fra omtrent Aar 1300 indtil Kirkeforbedringen 1536.

134. Skibskanon af smedet Jern og indrettet til Bagladning, noget over 5 Fod lang, fæstet ved Jernringe til en 9½ Fod lang Egetræs Bjælke (21552)[2]). I dens Hovedrør var en Graastens Kugle, omgiven af et Krydsslag af Kabelgarn. Kanonen blev optagen af et Vrag af et Krigsskib, bygget af Egetræ, to Mile nord for Øen *Anholt*. Der optoges ialt otte Kanoner. Under Skibets Dæk vare tre Rum med Stangkugler af smedet Jern, Stenkugler af forskjellige Størrelser og, i Midtrummet, en Del Menneskeben samt Støvler og Sko af Læder, et Tinbæger og en Tintallerken (maaske Kalk og Disk). Vraget menes at høre til Tiden mellem 1350—1400.

---

[1]) G. Stephens, The old-northern runic monuments, Side 864.

[2]) Afbildet i »Gammelt Skyts fra 14de—16de Aarh.« Kbhvn. 1859, Pl. 3 B.

135. En gammel Stridshammer af Bronce med Jernnæb, funden ved *Volmerstoft* ved *Bov* i Nærheden af Flensborg (21558). Den er rigt graveret og paa Knoppen er Я indgravet.

136. Drikkehorn med forgyldt Indfatning ved Mundstykket og to Mellemringe. Endebeslaget mangler. Det er, uvist naar, fundet paa den tidligere *Klosterkirkegaard*, nuværende Latinskoles Gaard, i *Flensborg* (D 7)[1]. Indskriften, som findes paa Ringen ved Mundstykket, er paa det sidste Bogstav nær læst rigtigt af Abrahamson saaledes: help . got : ut not drink : ik nicht so starv.

Efterhaanden er der samlet en Del Fund fra Ruiner af gamle Borge omkring i Landet, navnlig fra de nu udtørrede Grave om slige gamle Bygninger. Et af disse skulle vi omtale.

137. Ved Oprensning af Søen, som omgiver *Rugaard Slot*: Vaaben som Dolke, Knive, Spydspidser, Armbrystbolte; Redskaber som Øxer og et Slags Baadshage; glasserede Kakkelovnsfliser og andre Gjenstande (20773—801).

Fra Tiden efter Reformationen:

138. En Del Sølvsager, som kunne være skjulte under den svenske General Torstensons Indfald i Jylland, 1643—49, fandtes ved en Istandsættelse af *Taaning Kirke* (ved Skanderborg) under Tagværket (20910—18): et forbukket Bæger, fem Skeer, en Kjæde, et Par Bælter med Sølvbeslag, o. s. v. Det yngste Aarstal paa Sagerne er 1628.

139. Andre lignende Sølvsager ere opdagede ved at gjennemgrave et nyt Aaløb paa en Mark ved *Plougslund* i Grene Sogn ved Kolding (D 40—44). De 108 Sølvmønter, som fandtes sammen med dem, ere navnlig fra Christian den fjerde og Frederik den tredie, mellem Aarene 1616 og 56, og Sagerne ere saaledes formodenlig nedgravede under Carl 10 Gustavs Indfald her i Landet 1657—60. Det er,

---

[1]) Se Antikv. Annaler 2, 388 og 398 (med Afbildning).

foruden de nævnte Mønter, en Skaal, to Spiseskeer, en Del Dupper, Knapper og Maller, — alt af Sølv. Skaalen og Skeerne ere mærkede Eske Pedersen (M N D og P) og paa Skeerne er desuden Aarstallet 1651. I Nærheden fandtes Levninger af en Tønde eller andet Kar af Træ, hvori Sagerne muligvis have været gjemte.

140. Et vævet Tapet, som synes at være fra Christian den tredies Tid (21280). Det er kommet fra *Haderslev* og antages at have været paa *Haderslevhus Slot*, hvor Christian den tredie, der inden sin Tronbestigelse var Statholder i Hertugdømmerne, ofte opholdt sig. Deri er vævet en paa en Trone siddende Fyrste, omgiven af Fruer og Riddere; foran Tronens Fod trille to Pager med Kugler. Høide 8 Fod, Brede henved 6 Fod.

141. Omtrent fra samme Tid er et Stykke Panel i kinesisk Smag med Arabesker, Menneskefigurer o. s. v. konstigt indlagte med farvet Ben, Elfenben, og Perlemoder (21366). Det stammer maaske fra det gamle *Kjøbenhavns Slot*.

142. Et vævet Tapet, formodenlig fra Midten af 16de Aarhundrede; 9 Fod 2 Tr. høit, 5 Fod 7 Tr. bredt, med Fremstillinger af Historien om David og Bathseba og en bred Blomsterbort. Det er erhvervet ved Bytning med Rosenborg Samlingen (D 286).

Ved Skulpturmuseets Opløsning afgaves til Oldsagsamlingen blandt andet ogsaa en Mængde Uhre, baade Stueuhre og Lommeuhre, som i Forening med hvad Museet alt i Forveien havde af lignende Slags, nu danner en mærkelig Samling.

143. I den fremhæves Tycho Brahes Sølvlommeuhr med dobbelt Kasse (D 125). Paa den indre Kasse er Brahernes Vaabenskjod graveret, Tycho Brahes Navn med Aarstallet 1597 og derover paa en Seddel Valgsproget »quo fata me trahunt«. I Værket: »Robert Gi . . . kin Fleetstreet Fecit.« Den berømte Astronom skal have foræret det til

Statholder Henrik Rantzov, og senere var det i det Kgl. Danske Selskabs Samlinger[1]).

144. En Broncefigur forestillende Atlas, der bærer Himmelkuglen, paa hvilken alle de af Tycho Brahe iagttagne Fixstjerner ere betegnede (D 146).

Af Minderne om historisk bekjendte Mænd, ogsaa fra en nyere Tid, som Museet har faaet i de senere Aar, skulle vi sluttelig omtale et Par.

145. En Guldseglring med Familien Brahes Vaabenskjold, hvorover O. B. og Indskriften HELP STĀ ĀZZĀ SIELF TRIÐIE, som maaske har tilhørt Oluf Brahe den Halte, der døde udenlands hos Christian d. anden (20665). Funden i *Skaane*.

146. Forgyldt Sølvpokal, inden i hvis Laag findes Ulfeldternes Vaaben, hvorom: »Flamming . von . Ulfeldt . 1647.« Den hviler paa tre forgyldte Ulve (D 77).

147. Det norske Riges Kantsler og Stiftamtmand i Throndhjem Ove Bjelkes Haglbøsse (21753).

148. Peter Tordenskjolds Pistoler, paa hvis Halse et kronet Skjold, hvori: PT. SKJOLD (21741); hans Pallask med Aarstallet 1717 paa Klingen (21742); — et egenhændigt Brev fra ham til »Monsieur de Winge, Lieutenant de Artillerie de Dannoisse«, dateret Marstrand 1 August 1719 (19027).

149. Captain Peter Gribs Pallask til ventre Haand — han havde mistet den høire Arm i Slaget ved Strømstad — paa Klingen: »Dieu mon espérance, l'epée pour ma défence«; — hans Signet: et over to Ankere hvilende Vaabenskjold, hvori en Grib over to korslagte Kanoner, graveret i en tresidet Karneol i Sølvindfatning (21743; 22078).

150. Den Flensborgske Patriot Frants Bøckmanns Sværd (22336)[2]).

---

[1]) Langebek »Det danske Selskabs Begyndelse o. s. v.«, Kbhvn. 1748, Side 353.

[2]) Afbildet i Illustreret Tidende for 1865, Nr. 321.

Henvisning.

Samlings Nr.	Side	Fund
20653.	129,	76.
665.	162,	145.
679—703.	97,	9.
704—33.	88,	5.
747—49.	103,	25.
753—58.	123,	63.
761—64.	97,	11.
773—801.	160,	137.
822.	119.	
858—66	122,	60.
880—2.	139,	102.
910—18.	160,	138.
928.	126,	72.
932—3.	109,	37.
950.	150,	122.
952—60.	141,	106.
995.	101,	17.
997.	139,	102.
21020—26.	108,	36.
047.	148,	118.
053.	141,	107.
103—5.	119,	52.
107—40	98,	12.
143.	158,	130.
207—10.	95,	7.
226—30.	93,	6.
237.	150,	121.
244.	141,	107.
246.	126,	74.
257.	102,	20.
272—79.	130,	82.
280.	161,	140.
308.	157,	127.
321—26.	88,	1.
331—32.	109,	38.

Samlings Nr.	Side	Fund
21342.	119,	51.
348.	97,	10.
366.	161,	141.
438.	157,	128.
459—77.	140,	105.
481—85.	120,	54.
489.	125,	70.
490.	150,	123.
519.	144,	114.
552.	159,	134.
558.	160,	135.
572—78.	121,	56.
589—98.	138,	101.
741—42.	162,	148.
743.	162,	149.
753.	162,	147.
770.	141,	107.
771.	132,	89.
774.	129,	78.
816—18.	132,	88.
910—42.	97,	8.
979—90.	88,	5.
22032—33.	122,	58.
074—77.	120,	55.
078.	162,	149.
079—80.	110,	Anm.
081—95.	99,	13.
124—25.	132,	92.
134.	107,	33.
138.	139,	102.
147.	139,	103.
167—71.	130,	83.
178.	142,	109.
181.	122,	58.
187—88.	122,	58.

Samlings Nr.	Side	Fund
22203.	103,	22.
212–15.	130,	83.
217–19.	122,	59.
220–30.	131,	84.
232–35.	125,	69.
237.	132.	86.
240.	126,	71.
251.	124,	Anm. 1.
259–81.	132,	87.
299.	130,	83.
302.	126,	75.
308–17.	95,	7.
321.	97,	10.
329.	103,	25.
336.	162,	150.
361.	130,	82.
362.	88,	5.
366.	135,	97.
25497–99.	132,	93.
566–67.	141,	108.
581–600.	140.	
643–44.	142,	110.
683–84.	140.	
710–24.	112,	42.
725–38.	112,	41.
739–42.	113,	47.
743–46.	111,	40.
761–78.	109,	39.
790–93.	122,	57.
797–98.	122,	57.
803–4.	124,	65.
831.	129,	77.
832.	129,	80.
833.	129,	79.
26337–39.	121.	
430–36	114,	48.
27268.	101,	18.
A 43–50.	104,	26.
76–77.	105,	28.
82–88.	97,	10.
97–101.	99,	14.
102.	105,	29.

Samlings Nr.	Side	Fund
A 119.	102,	21.
130–34.	97,	10.
145–214.	93,	6.
225–37.	88,	4.
238.	88,	2.
285–87.	88,	5.
296–98.	88,	3.
328.	101,	16.
355–64.	93,	6.
374.	102,	19.
378.	102,	21.
392–99.	104,	27.
411–15.	100,	15.
439–75.	95,	7.
477–81.	103,	23.
482–89.	103,	24.
490–543.	97,	8.
B 3.	105,	30.
7–9.	108,	35.
12–14.	108,	34.
18–24.	112,	43.
25.	122,	58.
27–28.	125,	68.
31–35.	124,	67.
42–44.	122,	61.
47.	126,	72.
50–51.	134.	
52–53.	113,	44.
58–60.	106,	31,
65–67.	120,	53.
70–71.	113,	45.
74–79.	118,	50.
86–90.	122,	57.
120–21.	123,	64.
130–33.	107,	32.
151–53.	100,	15.
154–55.	113,	46.
158–62.	123,	62.
172.	126,	71.
C 4.	130,	82.
6–12.	135,	98.
22.	134.	

Samlings Nr.	Side	Fund	Samlings Nr.	Side	Fund
C 25—26.	132,	91.	**D** 17.	149,	119.
31.	125,	69.	26—27.	150,	121.
32—43.	135,	98.	29.	159,	133.
46.	133.		31—34.	143,	113.
53.	131,	85.	35.	159,	132.
56.	132,	90.	40—44.	160,	139.
57—61.	137,	99.	58.	152,	124.
83—84.	126,	73.	61.	145,	115.
87.	142,	112.	66—68.	150,	120.
89.	134,	94.	77.	162,	146.
93.	135,	96.	125.	161,	143.
101.	126,	73.	146.	162,	144.
102—8.	138,	100.	261.	157,	126.
112.	142,	111.	268.	158,	129.
114—18.	134,	95.	286.	161,	142.
D 7.	160,	136.	287.	152,	125.
16.	158,	131.			

Sjæland 129, 76. 142. **Kjøbenhavn** 158, 131. 161, 141. Hjortespring 159, 132. Skovslunde 138, 101. Vedbæk 119. Jægersborg Hegn 109, 39. Hørsholm 103, 23 og 24. Holte 124, 66. Frederiksborg 102, 21. Gladsaxe 134, 94. Sengeløse 124, 66. Smørum 101, 17. Herstedvester 124, 66. Høie Tostrup 132, 88. **Roskilde** 144, 114. 145, 115. 159, 133. Hedehusene 142, 111. Vedstrup 116, 49. Selsø 119, 51. Aagerup 120, 54. Heinstrupgaard 101, 16. Frederikssund 88, 3. 102, 21. Uvelse 112, 43. Jægerspris 121. 124, 66. 141, 107. Frederiksværk 99, 13. Hesselø 95, 7. **Holbæk** 132, Anm. 2. Hørbygaard 109, 38. Eriksholm 142, 109. Allerupgaard 113, 44. Tudse 113, 47. Preilerup 124, 65. Adlersborg 124, 66. Odsherred 142, 110. Vesterbygaard, **Kallundborg** 104, 27. Samsø 105, 29. Æskholm ved Samsø 88, 2 og 4. Glumsø, **Ringsted** 130, 82. Freslev 150, 120. Nidløsegaard, **Sorø** 88, 5. Gimlinge, **Slagelse** 126, 72. Buskyminde 126, 73. Hallenslev 150, 121. Valdbygaard 139. Taarnborg, **Korsør** 140. Valløby, **Kjøge** 97, 9. Rengegaard 97, 11. Tornemark, **Skjelskør** 157, 126. Omø 103, 25. Herlufsholm, **Nestved** 152, 124. Vester Egesborg 97, 10. 120. Kjøng S. 119, 52. 124, 67. Hammer, **Præstø** 98, 12. **Vordingborg** 102, 19. Lundby 138, 100.

Bornholm. Hasle 113, 45. Ruthsker 119. 133. (Knarremose). Ibsker 132, 89. 140, 105 (Munkegaard.) Klemensker 134 (Balsmyr). Gudhjem 135, 98. Øster Marie 139, 104. Vester Marie 137, 99.

Lolland-Falster. 124, 66. 142. 143. Thoreby, **Saxkjøbing** 126, 73. Laagerup, **Nysted** 123, 63. Stokkemarke, **Maribo** 125, 69. Taarup, **Stubbekjøbing** 121, 56. Skjerne 139, 103.

Fyn 132, 93. 142. 158, 129. Vimose, **Odense** 133. Eiby 122, 59. Norup 130, 83. Rugaard 160, 137. Kirkendrup 122, 57. Birkende 135, 97. Ellinge, **Nyborg** 129, 77 og 81. Taarup 123, 62. Brangstrup 132, 87. Overkærby, **Kjerteminde** 120, 55. Harrendrup, **Middelfart** 143, 113. Kjerte, **Assens** 145, 116. Skydebjerg 122, 60. 158, 130. Voldtofte 114, 48. Søllested 140. Flemløse 133. Helnæs 97, 8. 99, 14. Dyreborg, **Faaborg** 122, 61. Tidselholt, **Svendborg** 123, 64.

Nörrejylland 143. Vendsyssel 148, 118. Gjerum, **Frederikshavn** 102, 20. Kneverheder, **Sæby** 131, 84. Stagstrup, **Thisted** 105, 28. Speilsgaard 125, 68. Øsløs 129. Sømølle, **Mors** 108, 34. Bjergby 108, 35. Fredsø 108, 36. Kogehøi, **Løgstør** 110, Anm. Borregaard 113, 46. Freilev, **Aalborg** 103, 25. Hallund 103, 22. Aasted, **Skive** 107, 32. Skals, **Viborg** 132, 91. Thiele 150, 123. **Anholt** 93, 6. 159, 134. Svingelbjerg, **Hobro** 109, 37. Ny Hevringholm, **Randers** 131, 85. Gjesingholm 148, 117. Asgaard 118, 50. Enslev, **Grenaa** 105, 30. Hjelm Ø 126, 71. Lisbjerg, **Aarhus** 152, 125. Taaning, **Skanderborg** 160, 138. **Horsens** 157, 127. Gosmer 149, 119. Hanstedbro 88, 1. Bygholm 100, 15. Skjolde 150, 121. Løsning 126, 71. Græstrup 126, 75. Underup 134, 95. Aarup 122, 58. Nørup, **Veile** 129, 78. Nykirke 132, 90. Vallund, **Kolding** 119. Starup 120, 53. Stenderup 142, 112. Vamdrup 112, 41. Havdrup 112, 42. Plougslund 160, 139. Malte 126, 74. 135, 96. Rammedige, **Lemvig** 101, 18. Flynder 111, 40. Kjær, **Ringkjøbing** 104, 26. Hovstrup, **Varde** 107, 33. Gjørding H., **Ribe** 157, 128. Skodborg, Kongeaa 139, 102.

Sönderjylland. Taps, **Christiansfelt** 132, 86. Favervraa 132, 92. Anslet 106, 31. **Haderslev** 161, 140. Sønder Hopstrup 100. **Flensborg** 160, 136. Bov 160, 135. Jyndevad, **Tønder** 141, 106. Hostrup 150, 122.

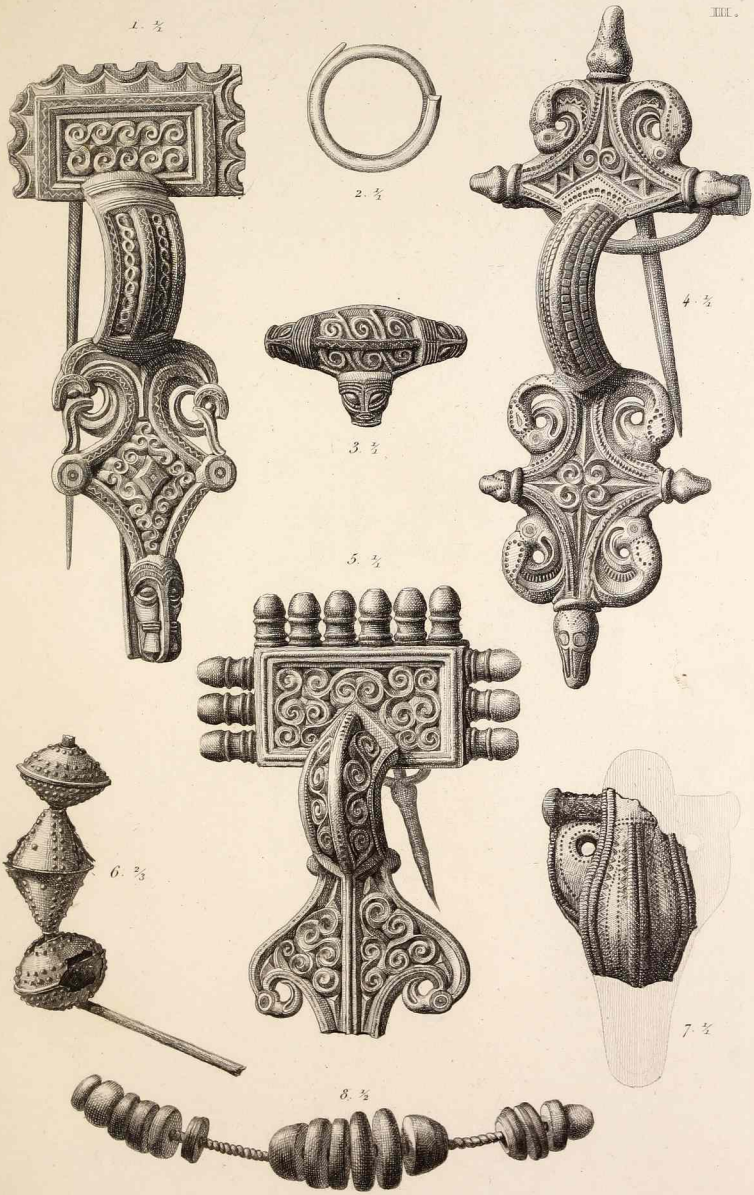

J. Magn. Petersen sc.